

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Lužan

Demografija umirajočih poklicev – študija primera iz Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Neža Lužan

Mentor: izr. prof. dr. Anton Kramberger

Demografija umirajočih poklicev – študija primera iz Slovenije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

ZAHVALA

*... mentorju izr. prof. dr. Antonu Krambergerju
za pomoč in ideje pri nastanku diplomskega dela.*

*... družini za podporo na vseh
področjih mojega življenja.*

Demografija umirajočih poklicev – študija primera iz Slovenije

Diplomsko delo se ukvarja z demografijo umirajočih poklicev in razlogi zanjo. Vsakega posameznika skozi življenje spremlja poklic ali celo več poklicev. Demografijo poklicev razdelimo na nastajanje novih, prenavljanje starih in odmiranje starih poklicev. Tehnološki razvoj in druge različne družbene spremembe povzročajo, da določeni poklici pridejo v fazo izumiranja. Mehanizacija, avtomatika in robotika ter informacijska tehnologija nadomeščajo človekovo ročno delo. Družba tako potrebuje nove poklice, ki pa jih lahko dobi le z iskanjem novega znanja, zato se vedno bolj poudarja vseživljenjsko učenje. Po drugi strani pa se danes zaradi vedno večjega brisanja mej med narodi zopet pojavlja iskanje kulturne identitete. Z obujanjem tradicije ohranjamo poklice, ki so bili že v fazi izumiranja ali so celo že izumrli. V Sloveniji nam poleg drugih stvari tudi domače obrti pomenijo nek stik z našo identiteto in dediščino. Z domačimi obrtmi in z izdelki domače obrti lahko svetu pokažemo, kakšna je naša kultura.

KLJUČNE BESEDE: poklic, demografija (umirajočih) poklicev, tehnologija, domače obrti na Slovenskem

Demography of the dying occupations - a case study from Slovenia

This paper deals with the demography of the dying occupations and the reasons therefor. Each individual through his life is accompanied by a occupation or even more occupations. Demography of the occupations is divided on the creation of new, modernization of the old and dying of old occupations. Technology development and other various social changes caused that certain occupations come into a phase of extinction. Mechanisation, automaticity, robotics and information technology replace the human work. For this reason society needs new occupations, which can only be acquired by seeking the new knowledge. Therefore a lifelong learning is extremely important. On the other hand, because of the increasing erasure of the boundaries between nations searching for cultural identity occurs again. By reviving the tradition we are keeping occupations which were already at the stage of extinction or even already extinct. Among other things in Slovenia craft industry means some contact with our identity and heritage. With domestic crafts and with products of domestic crafts we can show the world our culture.

KEYWORDS: occupation, demography of (dying) occupations, technology, crafts in Slovenia

KAZALO

SEZNAM KRATIC.....	8
1 UVOD	9
2 POKLIC	11
Izraz poklic do 20. stoletja.....	12
Izraz poklic v 20. Stoletju.....	15
3 DEMOGRAFIJA POKLICEV	18
Demografija in demografska statistika	18
Demografija poklicev	19
4 MENJAVA TEHNOLOGIJ IN POKLICI SKOZI NOVEJŠI VEK.....	23
Industrializacija in mehanizacija	25
Avtomatika in robotika	26
Infrastruktura in specialna informacijska tehnologija	27
5 VPLIV TEHNOLOGIJ NA DRUŽBO IN POKLICNO STRUKTURO	30
Tehnološki in družbeni determinizem	30
Tehnologija in izobraževanje.....	32
Tehnologija in zaposlitev.....	34
Sprememba poklicne strukture v Sloveniji v 20. stoletju.....	35
6 ŠTUDIJA PRIMEROV	39
Primeri domačih obrti in drugih poklicev.....	39
Kovač	40
Sitar	42
Medičar in svečar	43
Oglar	44
Pletar	45
Pipar	46

Tkalec.....	47
Usnjar.....	48
Kolar	49
Lajnar.....	50
Luknjač kartic	51
Tehnični risar	51
7 SKLEP.....	53
8 LITERATURA.....	55

KAZALO TABEL

Tabela 5.1: Poklicna struktura slovenskega prebivalstva v letih 1857, 1910, 1911-1914 (v %)	35
Tabela 5.2: Poklicna struktura slovenske delovne sile v letih 1931, okrog 1940 (v %)	36
Tabela 5.3: Poklicna struktura slovenske delovne sile od 1971 do 1991 (v %).....	36
Tabela 5.4: Sektorska struktura jugoslovanske delovne sile od 1953 do 1971 (v %).....	37

KAZALO SLIK

Slika 6.1: Izdelki umetnokovaškega oddelka pri tovarni Plamen iz Kroke, 1952	42
Slika 6.2: Sito za sejanje moke.....	43
Slika 6.3: Medena srca	44
Slika 6.4: Ohranjanje oglarske tradicije pri Miklavžu na Gorjancih.....	45
Slika 6.5: Pletarski izdelki.....	46
Slika 6.6: Lovska fajfa	47
Slika 6.7: Statve (Aleš Oman, Izdelava ročnih statev).....	48
Slika 6.8 : Kože v končni fazi obdelave.....	49
Slika 6.9: Kolarska zbirka v Tehničnem muzeju Slovenije	50

Slika 6.10: Lajnarji (drugi z leve je Rastko Tepina) 51

SEZNAM KRATIC

CPI – Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje

ISCED – International Classification of Education

ISCO – International Standard Classification of Occupations

SKP – Standardna klasifikacija poklicev

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika

SURS – Statistični urad Republike Slovenije

ZRSZ – Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje

1 UVOD

Poklici, tipične vrste dela in zaposlitve, s pomočjo katerih si ljudje služijo sredstva za preživljanje, so tu od davnine, drugi postajajo aktualnejši v posebnih razmerah, ko je po njih veliko povpraševanje, nekateri poklici pa izginjajo (Štarkl 2007, 13).

»Pojem poklic je povezan s človekovim delom in njegovo delitvijo. Za razliko od antropološko-historične opredelitve, ki opisuje delo kot generično bistvo človeka ter vir človeškosti in družbenosti, strukturalistična opredelitev delo opredeljuje predvsem kot proizvodno družbeno dejavnost« (Svetlik v Pavlin 2007, 69).

Glede na to, da si ljudje s pomočjo poklicev služijo sredstva za življenje, je to vsekakor področje, ki močno zaznamuje življenje vsakega posameznika. »Za Marxa je delo – proizvodnja blaga in uslug – ključno za človekovo srečo in samouresničitev. Delo je najpomembnejša, temeljna človekova dejavnost. Ljudem omogoča, da uresničijo svoje skrite možnosti, ali pa izkrivi in izpridi njihovo naravo in odnose do drugih ljudi« (Haralambos in Holborn 2001, 187).

V svojem širšem pomenu je poklic dejavnost, ki je temelj ekonomskega obstoja in socialnega položaja. Značilnosti poklica so odvisne od zgodovinske družbene oblike in stopnje tehnološkega razvoja. V ožjem pomenu pa je poklic dejavnost, ki zahteva specializirano formalno izobrazbo. Danes je svobodna izbira poklica v sedanjih industrijskih družbah pravno zaščitena. Zaradi vse večje delitve dela je poklic ena najpomembnejših strukturnih značilnosti industrijske družbe. Kaj je poklic in vrednotenje tega se je skozi poklicno zgodovinsko družbeno vlogo spreminjalo. Sprva je bilo vrednotenje poklicev pogosto utemeljeno magično in religiozno. Opravljanje poklicev je bila dejavnost v čast Boga. Po Tomažu Akvinskem je poklic od Boga služba, pri Martinu Luthru pa poklicanost posameznika od Boga. Delo je tako pomenilo služenje bogu in izraz ljubezni do bližnjega. Za Jeana Calvina je poklicna dejavnost v cerkveni skupnosti sama sebi namen, poklicni uspeh pa znamenje božje milosti. To »asketsko« razumevanje je postalo eden od temeljev kapitalističnega duha. Sodoben pomen poklica je pogosto povezan z majhno odgovornostjo, samostojnostjo in možnostjo za odločanje, pomeni nekaj, kar je nasprotno zasebnem življenju. Izbira poklica je odvisna od objektivnih dejavnikov, posebno trga dela, tehničnih in gospodarskih potreb po določenih poklicih. Zaradi različnih družbenih sprememb kot so npr. tehnološki razvoj, organizacijske in

gospodarske spremembe zdaj vse pogosteje ni več mogoče vse življenje opravljati istega poklica (Veliki splošni leksikon 1993-2005).

Človeška družba se je skozi določena zgodovinska obdobja spreminjala zaradi različnih vplivov. Posledično se je spreminjalo tudi dožemanje pojma poklic. Če je v zgodnjem 16. stoletju poklic pomenil le »božje poklice«, ima danes ta pojem že toliko pomenov, da mu včasih prav težko sledimo. Družbene spremembe pa so tudi povzročile, da na eni strani določeni poklici izumirajo, na drugi strani pa nastajajo novi. Npr. prva in druga svetovna vojna sta zahtevali veliko vojaški poklicev, »baby boom« generacije povzročijo potrebo po več ljudeh v izobraževalnih ustanovah ... Velike spremembe na področju poklicev pa je skozi razvoj človeške družbe povzročil tehnološki napredek.

Cilj diplomskega dela bo raziskovanje demografije umirajočih poklicev. Zanimalo me bo, zakaj določeni poklici izginjajo. Za lažje razumevanje bom razložila, kako so se skozi zgodovino terminu poklic dodajali različni pomeni, na kratko opisala demografijo in demografijo poklicev, del naloge bom namenila tehnologiji in njenim vplivom na demografijo poklicev. Navedla bom tudi nekaj primerov poklicev, predvsem domačih obrti, ki so danes v fazi izumiranja ali pa so že izumrli. Prav tako bom poiskala razloge, zakaj te obrti poskušamo čim bolj ohranjati.

Naloga bo izhajala iz historične in teoretske literature o poklicni spremembi. Uporabila bom različne strokovne literature kot so monografske publikacije, znanstveni članki, klasifikacije ipd. Naredila bom tudi kratko analizo podatkov o spremembi poklicne strukture v Sloveniji v 20. stoletju.

Skozi diplomsko nalogo bom poskušala poiskati razlago za postavljene hipoteze. Moja prva hipoteza temelji na tehnologiji in se glasi: »Zaradi tehnološkega razvoja določeni poklici izumirajo«.

Drugo hipotezo pa si bom zastavila malo bolj kulturološko, saj je to moja študijska smer: »Zaradi iskanja kulturne identitete danes vse bolj oživljamo poklice, ki so že v fazi izumiranja ali so celo že izumrli«.

2 POKLIC

Prvo poglavje bom namenila pojmu poklic. Ker je skozi čas dobival vedno nove pomene, je danes ta pojem tako širok, da se mi zdi pomembno za nadaljnje razumevanje, da na kratko opišem, kako in zakaj se je skozi zgodovino ta pojem spreminjal. Definicijo pomena besede poklic sem iskala v različnih virih in literaturi. Na tem mestu sem izbrala tiste, ki po mojem mnenju najboljše predstavijo širok pomen besede poklic.

Na internetni strani Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje je napisano, »da je poklic vrsta dela, ki ga opravlja, ga je opravljal ali bi ga lahko opravljal posameznik« (ZRSZ, opis poklicev). Določeni poklic sestavljajo nizi del, katerih poglobitve naloge in dolžnosti so si zelo podobne. V življenju ne opravljamo le enega poklica, ampak jih lahko zaradi različnih vzrokov zamenjamo kar nekaj (ZRSZ, opis poklicev 2010).

Slovar slovenskega knjižnega jezika besedo poklic razloži kot »delo, dejavnost, za katero je potrebna usposobljenost, navadno za pridobivanje osnovnih materialnih dobrin«, z oslabljenim pomenom, s prilastkom pa »izraža stanje, dejavnost, kot jo določa prilastek« (npr. ni se mogel odpovedati pesniškemu poklicu; poklic žene in matere) (SSKJ 1993-2005).

Kot sem zapisala že na začetku poglavja ima danes beseda poklic veliko pomenov, poleg tega pa ima tudi kar nekaj sopomenk ali besed s podobnim pomenom, ki jih hitro lahko mešamo med seboj. Zato sem v Slovarju slovenskega knjižnega jezika poiskala tudi pomen za besedi zaposlitev in delo, saj ju pogosto povezujemo s poklicem. Slovar zaposlitev razloži kot »glagolnik od zaposliti« in kot »delo na podlagi delovnega razmerja«. Besedo delo pa pod šestim pomenom razloži kot »zaposlitev«, »služba« in »področje v okviru celotnega proizvodnega procesa kot možnost zaposlitve« (SSKJ 1993-2005).

Avtorica članka *The Sociological Analysis of Professionalism* Julia Evetts definira poklice (professions) kot splošno skupino vseh zaposlitev (occupations), ki temeljijo na tehničnem in molčečem (tacit) znanju. Poklici so pravzaprav kategorija zaposlitev, ki temelji na študijskem znanju, poklicnem uvajanju in izkušnjah (Evetts 2003, 397).

Anton Kramberger v svoji knjigi *Poklici, trg dela in politika: poklicni problem socialne države*, empirični primer iz Slovenije poglavje nameni razlagi izraza poklic. Pravi, da je pomen izraza poklic razpršen, saj je ob novejših tržnih in institucionalnih spremembah

pomensko zelo zanihal med različnimi pomeni. Predlaga, da je treba v strokovnem poklicnem izrazju najti pravo mero med jezikovno gibkostjo in ohlapnostjo, med pogovorno sporočilnostjo in dogovornim krčenjem strokovnega pomena. Kot sem že zapisala v uvodu so bili osnovni pomeni izraza poklic od nastanka v zgodnjem 16. stoletju pa vse do konca 19. stoletja dokaj ozki. Splošnejše pomene je ta izraz dobil šele v 20. stoletju. Na tem mestu izraz poklic obravnavamo kot oznako za katerokoli človeško dejavnost. Toda po 2. svetovni vojni poklicno izrazje izgubi do tedaj že doseženo razločljivost in jasno sporočilnost. Pridobivati začne nove, predvsem politične pomene, ki so v glavnem zasnovani v sferi strokovnega šolstva. Tako je onemogočeno jasno sporazumevanje o poklicni pojavnosti (Kramberger 1999, 42).

Izraz poklic do 20. stoletja

Če želimo razumeti današnji pomen izraza poklic, se moramo vrniti nazaj k njegovemu začetku. Zaradi dolgotrajnega nastanka izraza poklic ima le-ta močno razvejano pomensko strukturo, ki nam posredno razkriva, kako se je v slovenskem prostoru uvedlo službovanje in najemno delavstvo in kako se je postopno spreminjalo nekdanje stanovsko službovanje ljudi v redkih poklicih v množično poklicno zaposlovanje na modernejših priložnostnih trgih dela. Pri nas se je trg dela najbolj spreminjal v 20. stoletju, zato je takrat tudi prišlo do največjih sprememb v pomenu izraza poklic. Anton Kramberger predlaga uporabo lingvističnih in družbeno-razvojnih virov, da bi lahko razložili današnjo pomensko večplastnost izraza poklic v slovenskem jeziku. Lingvistični viri kažejo na besedotvorne značilnosti, ki so bile posledica stika nastajajoče slovenske pisne kulture z germansko (in drugimi). Najbolj je bila vidna v dobesednem prevajanju tujih izrazov in prevzemanju njihovih pomenov v primerih, ko v slovenskem besedišču teh izrazov še ni bilo. Družbeno-razvojni viri pa so povezani z burno modernizacijo slovenskega gospodarstva in kulture. Besedotvorno je bila intenzivnejša šele v 20. stoletju. Temelje za kasnejšo uvedbo izraza poklic so v slovensko besedišče vpeljali slovenski protestantje. Tukaj sta najbolj izstopala Primož Trubar s poučnimi pridigami in Jurij Dalmatin s prevodom Luthrove Biblije. Protestantje so uporabljali današnjemu izrazu poklic dokaj bližnji izraz poklicanje. V primerjavi s kasnejšim slovarskim izrazom poklic, je imel ta izraz širok pomen, njegov osrednji pomen je bil »klic k bogu«. Trubar je sicer med posvetne poklice (»svetna poklicanja«) že štel tudi nereligiozne državne službe, ki so zajemale deželne oblastnike, sodnike, odvetnike, pisarje, vojake in učitelje. Med poklice pa niso še spadali obrtniki, rokodelci in drugi praktični poklici v današnjem pomenu, saj so bili takrat v pretežni

domeni mestnih cehov in domače obrti na kmetih. Kot celota različnih praks so imeli še druga poimenovanja, najpogosteje izraze stan, antverharji in rokodelci. Najverjetneje je šele proces kalkiranja¹ povzročil nastanek izraza poklic z nekaj širšim pomenom od prvotnega poklicanja. Sam slovenski izraz poklic je torej novejšega datuma, nastal je oz. zapisan je bil prvič nekje med 17. in 18. stoletjem (Kramberger 1999, 44-45).

»Izraz poklic je tako bržkone nastal kot nadomestek za protestantsko »poklicanje«, oz. kot kalk iz nemškega (slovarskega) izraza »der Beruf«, najverjetneje v zgodnjem prosvetljenem obdobju oz. vsaj v drugi polovici 18. stoletja« (Kramberger 1999, 46).

V drugi polovici 18. stoletja je izraz poklic v svojem slovarju »Ta malu besedishe treh jesikov« (1781) zapisal Marko Pohlin. Njegov pomen je tedaj ustrezal nemškemu izrazu »der Beruf«, kar je, podobno kot že v 16. stoletju, predstavljajo predvsem visoko uradniško službo na (dunajskem) dvoru. Čeprav na izraz poklic prvič naletimo pri njem, morda lahko domnevamo, da je verjetno sam izraz starejši, saj je Pohlin brez zadržkov zajemal tudi iz prejšnjih slovenskih opusov (Kramberger 1999, 46).

Pomemben avtor pa je tudi Valentin Vodnik s svojim rokopisnim slovarjem, ki nam omogoča sklepanje o že nekoliko širši pomenski strukturi izraza poklic. Vodnik je v smeri izraza poklic prevajal različne besedne osnove. Zaradi teh osnov lahko sklepamo, da je izraz poklic v tem času že deloval kot splošnejši termin, pod katerega je spadala vrsta povsem specifičnih službenih mest na dvoru tedanjega časa. Anton Kramberger sklepa, »da se je izraz poklic uporabljal v splošnejšem pomenu zlasti v primeru, ko so ljudje zanikali lastno pristojnost za kakšno službeno oz. državno opravilo. V tem pomenu je bil nemški stavek »Ich bin nicht berufen« še leta 1860 prevajan podobno kot pri Vodniku, namreč: »nimam oblasti, nisem poklican, to ne sega v moje opravilo, dolžnost« (Cigale v Kramberger 1999, 47)« (Kramberger 1999, 47). Tedanji pomen izraza poklic torej bolj kaže na pomen poklicne pristojnosti človeka za opravljanje določene vrste del, ne pa na njegove sposobnosti za opravljanje tega dela (Kramberger 1999, 47).

¹ Kalkiranje: dobesedno prevzemanje oziroma prevajanje določenega tujega izraza iz tujega dominantnega jezika, značilnim za slovensko slovarsko delo v 17. in 18. stoletju (Kramberger 1999, 45).

Uvodna in nesistematična frekvenčna analiza pogostosti izrazov v leposlovnih besedilih slovenskih avtorjev od Trubarja dalje nam vsaj indikativno pove, da izraza poklic do konca 20. stoletja preprosto ne zasledimo. Videti je, kot da se izraz poklic (še) ne nahaja v opusu Svetokriškega, Vodnika, Prešerna. Namesto njega je na mestih, kamor bi ga morda vstavili danes, sistematično prisoten izraz stan. Torej je stan, v pomenu prestižnega poklica, prevladoval vse do začetka 20. stoletja, kar je znamenje odsotnosti tržnih razmerij, ki običajno stanove in (njihove tipične) poklice bolj izrazito pomešajo med seboj (Kramberger 1999, 48-49).

Če pregledamo slovarsko gradivo lahko ugotovimo, da je širitev pomenske strukture izraza poklic do začetka 20. stoletja še dokaj šibka. Poleg služb najvišje cerkvene in civilne oblastvene hierarhije v 19. stoletju med poklice že spadajo tudi službe na nižji oblastveni ravni kot so uradniki cerkvene hierarhije in državni uradniki nižjega ranga, verjetno pa tudi učitelji. Z zajemanjem vedno nižjih dvornih, državnih, deželnih in cerkvenih delovnih mest je izraz poklic po obravnavanih slovarskih virih do konca 19. stoletja širil svoj pomen. Vseeno so slovarski viri glede širšega pomena zelo zadržani (Kramberger 1999, 49).

Poleg slovarskih virov pa so pri raziskovanju pomena izraza poklic do 20. stoletja pomembni tudi neslovarski viri. Tako se npr. deželni in državni list ter letopisi Deželnega zbora ukvarjajo z regulacijo različnih dejavnosti kot sta izobraževanje in trg dela. V teh dokumentih je ohranjena vsa sprejeta deželna zakonodaja in zapisnik sej državnega zbora do razpada Avstro-Ogrske. Tudi avstrijski davčni in volilni sistem nam lahko veliko pomaga pri raziskovanju pomena izraza poklic. Zanimiv primer splošne uporabe izraza poklic najdemo na dvojezičnih statističnih popisnicah² iz leta 1869. Že takrat je v statističnem smislu izraz poklic imel najsplošnejši pomen, s katerim tudi danes poimenujemo vse različne vrste človekovih dejavnosti v sferi dela. Takrat so bile glavne kategorije aktivnega prebivalstva starejšega od 14 let uradna služba, drug zaslužek, obrt, delavci ali služabniki. Raba izraza poklic kot najsplošnejšega poimenovanja za človekovo pridobitno dejavnost v tistih časih lahko kaže, da

² Popisnica: slovenski naziv za popisnico (Aufnahmsbogen) je bil: »Zapisnica za popis ljudstva in imenitnejše živine in drobnice po stanu, kakor je bil 31. decembra 1869« (Kramberger 1999, 50).

je do širjenja pomenske strukture izraza poklic in njegove posplošitve prišlo prej, kot danes mislimo (Kramberger 1999, 49-50).

Izraz poklic v 20. Stoletju

»Industrija v Sloveniji je najbolj napredovala v 20. stoletju, ko je hitro rasel tudi ustrezeni trg dela. Zato se je pomenska struktura izraza poklic najbolj razširila v novejšem času. Ločimo lahko dve podobdobji: najprej obdobje po 1. svetovni vojni, imenovano tudi obdobje med obema vojnama, nato pa še obdobje po 2. svetovni vojni« (Kramberger 1999, 53-54).

V Sloveniji smo dolgo enačili poklic s strokovnim nazivom po končanem šolanju, to pomeni, da je bil poklic nekaj, kar si je oseba pridobila s šolanjem. Tako enačenje v pretežnem netržnem, socialističnem gospodarstvu v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, kjer je bila visoka stopnja zaposlenosti, ni bilo sporno, saj je večina zaposlenih kar celo delovno dobo opravljalo enako delo na istem delovnem mestu. S prestrukturiranjem slovenskega gospodarstva pa to ni več mogoče. Pod vplivom tržnih zakonitosti se številna delovna mesta zapirajo in se ponavljajo nova, zato morajo posamezniki zamenjavati zaposlitve in s tem seveda pogosto tudi poklic. To je razlog, da je treba ločiti strokovne kvalifikacije, to je naziv po končani šoli, ter poklic kot vrste dela, ki ga opravlja posameznik. Po končanem izobraževanju posameznik dobi naziv poklicne oziroma strokovne izobrazbe, potem pa se posameznik razvrsti v poklic oziroma skupino poklicev glede na zahtevnost, kompleksnost, vrsto in druge značilnosti nalog, ki jih opravlja pri svojem delu. Če poenostavim, poklicna usmeritev izobraževanja je nekaj drugega kot sam poklic na trgu dela. Poklica ne moremo enostavno enačiti z nazivom poklicne oz. strokovne izobrazbe (SKP, Metodološka pojasnila 2010).

Anton Kramberger pravi, da se je na prelomu stoletja pomenska struktura izraza poklic skupaj s širjenjem industrije razpršila preko vseh stanov. Poudarki niso bili več samo na višjih službah in zaposlitvah, ampak je izraz poklic pomenil tudi tiste poklice, ki jih opravljajo nižji stanovi. Pomen izraza poklic se je širil v treh smereh:

Prvič, v smeri, ki z izrazom poklic na splošno opredeljuje razne vrste dela ali dejavnosti, zlasti ročnih spretnosti in mojstrstva – tu so bile že nakazane povezave s starejšim izrazom »antverh«, »antverhar« ter z mlajšimi izrazi kot so »rokodelstvo«,

»obrt«, »industrija«, »stroka« in »delavnica«. Drugič, izraz poklic je pričel diferencirano vsrkavati prestižni in častni pomen iz območja ugleda stanov, ki so še vedno dajali glavni predstavniki v določenih poklicih. Ti prestižni pomenski podtoni v poklicih kažejo na dediščino socialnega statusa oseb glede na izvirne stanove (tipični vir preživljanja, renta, dohodek, stil življenja, ipd.). Tretjič, kakor hitro je pričel izraz poklic nadomeščati izraz stan, je bilo pričakovati, da se bo kmalu dotaknil tudi različnih šolskih sistemov usposabljanja, ki so običajno vodili določene stanove preko »njim najprimernejših« izobraževalnih poti do zanje tipičnih poklicev (Kramberger 1999, 54).

Če pregledamo sekundarne vire o strokovnem šolstvu (Serše 1995, Ciperle in Vovko 1987, Krajevni leksikon ... 1939), ugotovimo, da je izraz poklic med obema vojnama še vedno pomenil izraz za opisovanje dogajanja v sferi dela in zaposlitve. Takrat so razne strokovne šole pripravljale vajence in učence za opravljanje posameznih poklicev, vendar le-ti še niso dobili poklicnih, ampak strokovne nazive in naslove (Kramberger 1999, 55). Med obema vojnama je izraz poklic že naslavljal vse različne službe in delovna mesta. Tako ni vseboval le vse obrtne in rokodelske delovne oziroma zaposlitvene sisteme, pač pa tudi vse ostale proizvodne sisteme tistega časa. Sklepamo lahko, da se je širok pomen izraza poklic na hitro razširil po vsakdanjem besedišču v prvih štirih desetletjih 20. stoletja (Kramberger 1999, 58).

Po 2. svetovni vojni so se strokovne šole preimenovala v poklicne šole, razlogi za to so največkrat ideološki in politični, saj so vezani na dogovorno gospodarstvo in politiko v obdobju socializma po letu 1945. Gre za ideološki poskus vseobsežnega poklicnega načrtovanja izobraževanja, ki naj bi vodilo učence in študente iz šolskih klopi naravnost do delovnih mest. To pomeni, da je poklicna šola začela podeljevati poleg strokovnega naslova še »poklic« (Kramberger 1999, 59).

V 80. letih se je povečala razpršenost v pomenski strukturi izraza poklic. Tako smo imeli poklice kot nazive šolskih strok (nomenklatura poklicev), podvojene, a vendar malo drugačne, v naslovih strokovnih spričeval (sezname poklicnih naslovov), popise poklicev iz delovnih mest (standardni opis poklicev pri industrijskih zbornicah), posebne obrtne poklice pri obrtnih zbornicah, poklicne sezname pri sindikatih. Poleg tega pa smo ustvarili tudi nov instrument za poklice, to je šifrant poklicev v agenciji za zaposlovanje, ki je skušal prav vsak poklic ujeti kot del šolskega sistema in kot del panog. Imeli pa smo tudi starinski popis poklicev v statističnem sistemu z idejami iz leta 1958 (Kramberger 1999, 61).

Na koncu 20. stoletja so šole še vedno izobraževale za vse poklice. Po končanem šolanju sta bila poklic in strokovni naziv oziroma naslov kar izenačena. Poklic naj bi tako ostal »last šole« in sistema izobraževanja, ne pa posameznika ali trga dela (Kramberger 1999, 62).

Danes ima poklic veliko ozadij in naslonov. V Sloveniji mora tako izraz poklic naslavljeni veliko različnih okolij. »Ker preko teh pomenskih okolij raziskujemo vpetost aktivnih ljudi v različne socialne in ekonomske podsisteme, ki delujejo na različnih ravneh, lahko predstavljeno razslojevanja poklicnih pomenov jemljemo tudi kot nazorni odsev najprej zadržanega, nato pa pospešenega razslojevanja slovenske družbe, povezanega z zakasnelo, a burno industrializacijo« (Kramberger 1999, 69).

Ta pregled zgodovinskega razvoja pojma poklic, ki ga je opravil Anton Kramberger, je po mojem mnenju zelo temeljit, saj je omenjenih veliko različnih virov, kot so leposlovje, slovarski viri ter uporaba pojma poklic pri šolskih in delovnih nazivih. Če je na začetku svoje poti ta pojem imel zelo ozek pomen – »božje« poklice – se je do danes ta pomen zelo razširil. Občutek imam, da se ta razvoj še ni ustavil, saj če ne drugače, pojem poklic dobiva nove pomene že s tem, ko nastajajo novi poklici.

3 DEMOGRAFIJA POKLICEV

Demografija in demografska statistika

Da bom lažje razložila demografijo (umirajočih) poklicev, bom na kratko razložila, kaj sploh je demografija. Demografska statistika ali statistika prebivalstva je eno najbolj tradicionalnih in hkrati tudi najstarejših področij statistike. Prvo štetje prebivalstva, ki je bilo predhodnik današnjih popisov, je bilo v Sloveniji izvedeno leta 1754, prvi pravi popis prebivalstva pa leta 1857. Med številni demografski dogodki spadajo rojstvo, smrt, poroka, razveza, selitve ... Ker ti dogodki močno zaznamujejo naša življenja, so demografski podatki o njih zanimivi za najširšo javnost, torej morajo biti tudi lahko razumljivi. Poleg tega so podatki o številu prebivalstva tudi osnova za izračun različnih socialnih, ekonomskih, okoljskih in drugih kazalnikov. V zadnjih letih so demografski podatki velikokrat središčna tema razprav o naši prihodnosti, saj nam kažejo, kako se prebivalstvo stara, kakšni so selitveni tokovi iz manj razvitih v bolj razvita območja, kako se zmanjšuje rodnost, manjša število delovno sposobnega prebivalstva ipd. (Statistični urad Republike Slovenije 2010, 3).

Glede na to da je demografija družbena znanost, pri proučevanju svojega predmeta ne more uporabljati eksperimenta v okviru popolnoma nadzorovanih eksperimentalnih okoliščin. Tako je demograf laboratorij vsakokratno konkretno družbeno dogajanje. Demograf lahko opazuje pojave, ki ga zanimajo, ne more pa vplivati na njihov razvoj ali celo eksperimentalno določati okoliščin, v katerih pojavi potekajo. Pri svojem delu se velikokrat opira na razne metode izpraševanja ljudi, pri čemer pa seveda mora spoštovati pravice posameznikov in skupin. Če je preveč vsiljiv ali celo nasilen, lahko ljudje zavračajo vprašanja ali celo podajajo neresnične odgovore. Demograf lahko proučuje posamezno prebivalstvo ali pojav v različnih časovnih obdobjih ali pa različna prebivalstva in pojave v istem časovnem obdobju. Razlaga vzrokov in posledic v okviru demografskega raziskovanja zahteva veliko znanja, pozornosti in previdnosti. Različna mnenja priznanih strokovnjakov o istem pojavu niso nič nenavadnega, zlahka pa je priti tudi do napačnih sklepov (Malačič 2006, 5).

Demografijo so dolgo časa definirali na ožji in širši način. Najožja definicija jo je celo izenačevala z demografsko statistiko, nekoliko širša pa jo je definirala kot disciplino, ki se ukvarja s študijem obsega, strukture in porazdelitve prebivalstva v prostoru in različnih časovnih obdobjih. Širša definicija demografije temelji na prepričanju, da je demografija

nova, samostojna in do neke mere celo interdisciplinarna znanstvena disciplina, ki vse bolj utrjuje in polagoma širi predmet raziskovanja, hkrati pa ima lastne metode raziskovanja in analize. Tako kot vsaka znanost ima tudi demografija svoj predmet, in sicer je to reprodukcija ali obnavljanje prebivalstva, pri čemer opredelimo prebivalstvo kot skupnost ljudi, ki v danem obdobju prebiva na nekem območju. Reprodukcijska prebivalstva se nanaša na skupne procese gibanja prebivalstva. Demografija se ukvarja s študijem reprodukcije v preteklih zgodovinskih obdobjih in sedanjosti ter poskuša predvidevati in napovedovati, kakšna bo reprodukcija prebivalstva v prihodnje. Čeprav sem zapisala, da je predmet demografije reprodukcija ali obnavljanje prebivalstva, pa je potrebno upoštevati, da predmet demografije še ni povsem natančno opredeljen, saj je demografija mlada znanstvena disciplina, ki se še zmeraj nahaja v obdobju oblikovanja in dozorevanja. Demografija se povezuje z mnogimi drugimi znanstvenimi disciplinami kot so biologija, ekonomija, sociologija, geografija, medicina, zgodovina, psihologija, arheologija. To vodi do medsebojnega sodelovanja med demografijo in temi disciplinami in do obojestranske koristi in v korist razvoja znanosti kot celote (Malačič 2006, 2-3).

Demografija poklicev

Če izhajam iz širše definicije demografije, bi demografijo poklicev lahko razložila kot študijo, ki se ukvarja z obsegom, strukturo in porazdelitvijo poklicev v prostoru in različnih časovnih obdobjih. Demografija poklicev pomeni nastajanje novih, prenavljanje starih in odmiranje starih poklicev.

Uradno obstaja v Sloveniji več kot 1.700 poklicev. Vedeti moramo, da so poklici živi, stari umirajo, obstoječi se spreminjajo in rojevajo se novi (ZRSZ, opis poklicev 2010).

»Sam poklic je v demografskih krogih definiran kot vrsta posla, s katerim si posameznik pridobiva sredstva za življenje. Mišljen je posel, ki ga posameznik opravlja v času popisa, ne glede na to, ali se je zanj posebej izobraževal ali ne. Pri ljudeh, ki opravljajo več poklicev, se upošteva posel, ki ga opravljajo pretežno ali največji del časa« (Malačič 2006, 27).

Posamezne poklice razvrščamo v različne klasifikacije poklicev, najpomembnejše so nacionalne in mednarodne. Nacionalne se uporabljajo v posameznih državah, mednarodne pa so izdelali strokovnjaki v različnih mednarodnih organizacijah in se uporabljajo pri

objavljanju podatkov mednarodne statistike. Zaradi nenehnega spreminjanja klasifikacij poklicev moramo biti pozorni, ko primerjamo različne popise. Mednarodna organizacija za delo priporoča posameznim državam, da uporabljajo nacionalne klasifikacije poklicev, ki morajo biti do določene ravni usklajene z mednarodno klasifikacijo poklicev (International Standard Classification of Occupations, ISCO). ISCO je sestavljen iz 10 glavnih poklicnih skupin, 28 podskupin, 116 področnih skupin in 390 enot področnih skupin (Malačič 2006, 28).

V Sloveniji smo v preteklosti uporabljali klasifikacijo poklicev, ki je na najvišji ravni poznala 10 skupin. Te skupine so bile: 1. kmetijci in sorodni delavci; 2. rudarji, industrijski in sorodni delavci; 3. delavci v trgovini; 4. delavci v storitvah; 5. varstveno osebje; 6. upravni, administrativni in sorodni delavci; 7. vodilno osebje; 8. strokovnjaki in umetniki; 9. ostali poklici; 10. neznani poklici. Po sprejemu ustave iz leta 1974 je takratna politika poskušala izdelati novo klasifikacijo poklicev, vendar ji to ni uspelo. Šele po osamosvojitvi Slovenije se je začela pripravljati nova standardna klasifikacija poklicev (SKP), ki je usklajena z inačico ISCO iz leta 1988 (ISCO-88). V vseh teh klasifikacijah so kriteriji za razvrščanje povezani z delom oziroma nalogami in dolžnostmi ter strokovnim znanjem, ki omogoča opravljanje dela. Ravni strokovnega znanja pa določa mednarodna standardna klasifikacija izobraževanja (International Classification of Education, ISCED). Slovenska SKP se le v nekaterih podrobnostih razlikuje od ISCO-88. Na najvišji ravni pozna SKP deset glavnih poklicnih skupin, to so: 1. zakonodajalci, visoki uradniki in menedžerji; 2. strokovnjaki, 3. inženirji, tehniki ipd.; 4. uradniki; 5. poklici za storitve, prodajalci; 6. kmetovalci, gozdarji, ribiči; 7. poklici za neindustrijski način dela; 8. upravljalci strojev in naprav, industrijski izdelovalci in sestavljalci; 9. poklici za preprosto delo, 10. vojaški poklici (Malačič 2006, 28-29).

V knjigi Standardna klasifikacija poklicev iz leta 2003 je na začetku v Uredbi o uvedbi in uporabi standardne klasifikacije poklicev razloženo, da je

standardna klasifikacija poklicev obvezen nacionalni standard, ki se uporablja pri evidentiranju, zbiranju, obdelovanju, analiziranju, posredovanju in izkazovanju podatkov, pomembnih za spremljanje stanj in gibanj na trgu dela v Republiki Sloveniji. Standardna klasifikacija poklicev se uporablja za razvrščanje dela, ki ga opravlja praviloma ena oseba. Poklic je statistično-analitična enota, v katero se razvrščajo dela, ki so podobna po vsebini in zahtevnosti. Standardna klasifikacija poklicev se uporablja za razvrščanje dela v poklice v uradnih oziroma

administrativnih zbirkah podatkov (evidence, registri, zbirke podatkov) in v statističnih raziskovanjih, s čimer se zagotavljajo konsistentni podatki za statistično, analitično in raziskovalno spremljanje poklicne strukture aktivnega prebivalstva ter povpraševanja po delu. Standardna klasifikacija poklicev temelji na Mednarodni standardni klasifikaciji poklicev – 1988 (International Standard Classification of Occupations – 88), ki je po priporočilu Mednarodne organizacije dela postala mednarodni standard. Standardna klasifikacija poklicev je usklajena tudi z Mednarodno standardno klasifikacijo poklicev – 1988 COM, standardom v Evropski uniji. V standardni klasifikaciji poklicev so poklici na najvišji klasifikacijski ravni razvrščeni v deset glavnih skupin. Znotraj teh so hierarhično razvrščeni še v podskupine, področne skupine in enote področnih skupin. Vsak poklic je opredeljen z nazivom in s pripadajočo kodo (Standardna klasifikacija poklicev 2003, 1).

Zaradi vse bolj razvejane družbene in tehnične delitve dela se število poklicev povečuje. Posamezni poklici so neposreden rezultat tehnične delitve dela znotraj proizvodne enote ali kake druge družbene ustanove. Hkrati pa je tehnična delitev dela povezana s splošno in posebno družbeno delitvijo dela, tako da so posamezni poklici in skupine poklicev tesno povezani s strukturo prebivalstva po dejavnosti. Torej je razvoj poklicne strukture prebivalstva soroden razvoju strukture prebivalstva po dejavnostih. Prehod iz kmetijskih poklicev v nekmetijske je posledica prehoda prebivalstva iz kmetijske v nekmetijske dejavnosti. Razvoj družbe povzroča neprestano izginjanje enih in nastajanje novih poklicev. Povzroča pa tudi vedno večjo poklicno mobilnost delavcev. V času srednjeveških cehov in še dolgo po njem se je posameznik v mladosti usposobil za poklic, ki ga je potem opravljal celo življenje. Danes pa večina ljudi v svojem poklicnem življenju zamenja različne poklice. Prekvalifikacije in dokvalifikacije so tako nujnost. Poklice z več znanja pa zahteva hiter tehnični in tehnološki napredek (Malačič 2006, 29).

Tudi definicija aktivnega prebivalstva se je z razvojem spreminjala. V začetku je bilo aktivno prebivalstvo opredeljeno po načelu pridobitnega poklica (gainful occupation). Upošteval se je poklic za katerega se je oseba šolala. Takšno statistično pojmovanje je bilo sredi 20. stoletja zamenjano z definicijo po načelu delovna sila (labour force), imenovanem tudi načelo vrste dejavnosti (type of activity). Upošteva se poklic, s katerim si oseba dejansko, ne glede na šolanje, pridobiva sredstva za življenje (Malačič 2006, 22).

Pri demografiji poklicev gre torej za spremljanje poklicev skozi čas. S tem ko se spreminjajo navade prebivalstva se spreminjajo tudi poklici. Za lažje spremljanje poklicev je zelo pomembno, da ima vsaka država izdelano svojo Standardno kvalifikacijo poklicev, ki pa morajo biti med seboj do neke mere usklajene. Predvsem zaradi možnosti primerjanja podatkov med seboj. Mislim, da je pri ukvarjanju z demografijo poklicev tudi zelo pomembno, da spremljamo dogajanje na daljši časovni rok, saj se spremembe ne morejo dogajati kar čez noč. Poklici počasi izumirajo ter tudi počasi nastajajo novi.

4 MENJAVA TEHNOLOGIJ IN POKLICI SKOZI NOVEJŠI VEK

Ker sem si na začetku postavila hipotezo, da zaradi tehnološkega razvoja določeni poklici izginjajo, se mi zdi pomembno, da poglavje namenim tehnologiji. Tehnologija je vedno vplivala na opremljenost delovnih mest, na procese dela, na organiziranje postopkov del, končno tudi na umiranje odsluženih poklicev in uvajanje novih. Delavci so se že na pragu industrijske dobe pričeli novim tehnologijam upirati, kar poznamo iz zgodovine kot »ludizem«. Na naslednjih straneh bom tako opisala, kako so si sledile tehnologije v novejšem veku in nakazala njihov poglobitveni vpliv na delovni proces in demografijo poklicev. Začela bom pri mehanizaciji, nadaljevala z avtomatiko in robotiko in zaključila z informacijsko tehnologijo. Na koncu bom še na kratko navedla nekaj podatkov, ki prikazujejo, kako so se določeni bolj tehnični poklici spreminjali po številu skozi 20. stoletje.

Za začetek pa torej nekaj splošnih dejstev o tehnologiji, ki jo lahko definiramo kot mehanske spretnosti in uporabne znanosti. Njen pomen se je z leti spreminjal in se tudi danes do neke mere še vedno spreminja (Williams in drugi 1997, 326).

Za Marxa je bila tehnologija orožje v boju med razredi. Ta teza je zelo pomembna, saj to pomeni, da tehnologija ne more biti nevtralna v družbi; ali jo uporablja lastniški razred za zatiranje ali pa uporniški razred za vzpon. Marx se je pri svoji teoriji osredotočil na prvo kategorijo – na tehnologijo, ki jo uporablja lastniški razred (buržoazija) za zatiranje delovnega razreda (proletariat). Tehnologija bi lahko pridobila svojo vrednost samo s popolno transformacijo družbe, ki bi dala nadzor nad tehnologijo v roke vsem v družbi. Marx ni nikoli jasno predlagal, kako bi to dosegli (Westrum 1991, 26).

Ker v gospodarstvu sodobnega sveta prevladujejo tiste vrste industrije, ki temeljijo na znanstvenih dosežkih, lahko tehnologijo vidimo kot uporabo znanosti v praktične namene. Mnoge sodobne tehnologije kot so poljedelstvo in namakanje, oblikovanje in obdelovanje kovin, prej in tkanje ali žganje gline izhajajo iz časov nastajanja prvih civilizacij, ko še niso poznali besede znanost. Druge sodobne tehnologije, med katerimi so različne metode, ki jih uporabljajo v biotehnologiji, na primer pridobivanje penicilina in drugih antibiotikov, so razvili iz procesa fermentacije, ki so ga uporabljali za izdelovanje piva in kruha že pred več tisoč leti. Znanost, kot jo razumemo danes, se je razvila šele v času znanstvene revolucije sredi 16. stoletja. V začetku 17. stoletja je Francis Bacon oblikoval zamisel o prenovi

znanosti. Povzel je vedenje tedanjega časa in v svoji zasnovi znanosti predvidel tudi poskuse ter možnosti uporabe teh znanj v vsakdanjem življenju. Ustanovna listina londonskega Kraljevega združenja iz leta 1662 priča o vse večjem povezovanju znanosti in tehnologije. V listini je namreč zapisano, da so cilji združenja »z eksperimenti prikazati znanosti naravnih in uporabnih pojavov« (Williams in drugi 1997, uvodna beseda). Sredi 16. stoletja se je težišče tehnoloških sprememb preselilo v Evropo, kjer se je začela znanstvena revolucija. Ker so se začeli pojavljati dvomi, so začeli, na novo razlagali stare predstave in skušali bolje razumeti naravo s pomočjo opazovanj in eksperimentov. Sprva so nove metode in ideje uradno preganjali, toda sredi 17. stoletja se je uradno stališče spremenilo, saj so pod kraljevim pokroviteljstvom ustanovili Francosko akademijo znanosti in Kraljevo združenje v Veliki Britaniji. Do konca 17. stoletja je tehnologija pravzaprav pomenila tehniko (inženirstvo), na kar kaže naslov britanske knjige avtorja T. Philipsa, izdane leta 1706: Tehnologija: opis umetnosti, predvsem mehanskih. Pol stoletja kasneje pa je Didertova Enciklopedija, (1751-72) zajemala ne le mehanske spretnosti, temveč tudi tako imenovane svobodne umetnosti, kot so steklopihaštvo, kmetijstvo, pivovarništvo in izdelovanje mila. V Veliki Britaniji je leta 1866 učitelj in avtor Charles Tomlinson izdal knjigo iz treh delov: Enciklopedija uporabnih umetnosti, mehanske in kemijske, proizvodnje, rudarstva in tehnike. Vsebovala je opise starih empiričnih postopkov, ki so jih razvili ob uporabi znanstvenih dognanj. S tem se je avtor v knjigi približal sodobnim konceptom tehnologije. V 19. stoletju so znanstveniki ustvarili mnogo novih tehnologij, na primer električni telegraf, telefon, pridelavo in oskrbo z elektriko ter fotografijo. Tudi v 20. stoletju so razvili različne naprave in dejavnosti le zaradi razvoja znanosti. Od takrat poznamo radio in televizijo, snemanje in predvajanje zvoka, sintetična vlakna, mnogo farmacevtskih izdelkov, jedrske elektrarne in morda med vsemi najpomembnejše, razvili so računalnik in z njim informacijsko tehnologijo. Od začetka 70. let pa so onesnaževanje, izčrpavanje energijskih virov in drugi s tehnologijo povezani neugodni učinki začeli skrbeti javnost, kar je spodbudilo razvoj alternativnih tehnologij, s poudarkom na uporabi obnovljivih energijskih virov, izkoriščanju sončne energije in energije vetra, recikliranju surovin ter varčevanju z energijo (Williams in drugi 1997, 326). Danes pomeni tehnologija politično, vojaško in gospodarsko moč. Tolikšno moč, da je vodilni sodobni tehnolog Dennis Gabor o njej povedal, da »najpomembnejša in najnujnejša naloga današnje tehnologije ni le zadovoljevanje osnovnih potreb in arhetipskih želja, temveč tudi popravljanje grehov in škode, ki jo je povzročila tehnologija prejšnjih let« (Williams in drugi 1997, uvodna beseda). Sodobna tehnologija ima širok in tudi mednarodni pomen. Dogajanje

na tem področju je zelo dinamično, saj so spremembe zelo hitre. Najhitreje se razvijata mikroelektronika in tehnologija informacij. Njun vpliv na razvoj sodobnega sveta je velikanski. Tudi tehnologija raziskovanja vesolja je novo področje razvoja. Genetski inženiring se je razvil v novo vejo biotehnologije (Williams in drugi 1997, uvodna beseda).

Najpomembnejša posledica tehničnega in tehnološkega napredka je ogromno povečanje proizvodne moči človeške družbe, ki se kaže v produktivnosti dela. Tehnični in tehnološki napredek sta človeku omogočila ustvariti nove proizvode, spoznati in uporabljati nove vrste energije, olajšati delo itd. Tehnika vse bolj zamenjuje človeka v delovnem procesu. Za tehniko in tehnologijo velja, da so pozitivne in negativne posledice njune uporabe odvisne v prvi vrsti od družbe, ki ju uporablja. Oblike tehničnega in tehnološkega napredka zajemajo mehanizacijo, avtomatizacijo in kibernetizacijo proizvodnje. Med razvojem so prevzemale vedno večji del funkcij v procesu dela in tako zamenjevale človeško delovno silo. Za reprodukcijo delovne sile je najpomembnejše, ali je vse to vodilo k odpiranju večjega števila novih delovnih mest, ali jih je bilo več ukinjenih. Pomembno je tudi, ali ta nova delovna mesta zahtevajo višje kvalifikacije ter v splošnem nudijo boljše delovne razmere in večji dohodek kot stara (Malačič 1985, 156).

Industrializacija in mehanizacija

Kakšno moč ima mehanizacija zelo dobro opiše Jeremy Rifkin v svoji knjigi Konec dela – Zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe. Mehanizacija poljedelstva se je začela že pred več kot sto leti. Leta 1880 so porabili več kot dvajset človeških delovnih ur za žetev slabega pol hektarja zemlje, posejane z žitom. Slabih 30 let kasneje (leta 1916) se je to število zmanjšalo na 12,7 ure. Čez dvajset let pa je bilo potrebnih le še 6,1 ure. Zelo zanimiv se mi zdi podatek, ki pravi, da je bilo povečanje produktivnosti v poljedelstvu tako naglo in učinkovito, da ekonomske nestabilnosti ob koncu dvajsetih let niso več povzročale slabe letine, ampak je bila za nestabilnost bolj kriva presežna pridelava (Rifkin 2007, 197).

Janez Malačič je v svoji knjigi Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile zapisal, »da je mehanizacijo omogočila industrijska revolucija, ki je z množično uporabo strojev zamenjala moč človeških mišic v mnogih produkcijskih procesih. S tem je odpravila velik del omejenosti, ki so izvirale iz človeških fizičnih sposobnosti« (Malačič 1985, 156).

V najbolj razvitih kapitalističnih državah je v ospredju vprašanje, ali tehnološki razvoj ukinja več delovnih mest ali ustvarja več novih pri proizvodnji avtomatskih strojev. Čeprav je dosedanji razvoj mehanizacije pokazal, da zamenjavanje delavcev s stroji dolgoročno ni vodilo k zmanjšanju ampak k velikem povečanju delovnih mest in zaposlitve, v marksistični literaturi ni enotnega odgovora na to vprašanje. Nekateri menijo, da v obdobju avtomatizacije razvoj preneha ustvarjati delovna mesta, del že obstoječih pa ukinja. Drugi pa so prepričani, da avtomatizacija ne bo povzročila tehnološke nezaposlenosti. Dosedanji razvoj v najbolj razvitih državah kaže na prestavljanje dela, ne pa na ukinjanje delovnih mest (Malačič 1985, 157). Glede na to da je ta podatek star že kar 25 let, mislim, da je danes drugače. Npr. včasih je določeno stvar delalo več ljudi, nato so razvili stroj, ki naj bi isto stvar delal namesto ljudi. Torej je potrebujemo samo še enega delavca, da opravljal stroj, ostali pa so odveč.

Avtomatika in robotika

Mehanizacija je postopoma prerasla v višjo fazo, ki jo imenujemo avtomatizacija. To se je zgodilo najprej v ZDA v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja. Človek je v sistem strojev vgradil mehanizme za reguliranje, upravljanje in signalizacijo. Za to fazo je značilno, da stroji prevzamejo opravljanje določenih mentalnih in intelektualnih operacij, ki jih avtomatski proizvodni sistemi opravljajo hitreje, precizneje in učinkoviteje kot človek (Malačič 1985, 157).

V Oxfordovi enciklopediji izumov in tehnologij je izraz robotika razložen kot veda in tehnologija izdelave strojev, ki naj bi nadomeščali človekovo delo, posebej še na področju avtomatskega izvajanja nalog. Izraz robot izhaja iz češkega izraza robota (»prisilno služenje«), vpeljal ga je češki pisatelj Karel Čapek leta 1920. S praktično robotiko se je prvi ukvarjal britanski izumitelj C. W. Kenward leta 1957. Najprej so jo uvedli v ZDA v industrijski avtomatiki pri strojih za injekcijsko vlivanje in rezanje kovin. Prvi robot je začel delati leta 1966 na Norveškem. Uporabljal je orodje (za pleskanje). Potem je sledil neprekinjen razvoj, ki si je prizadeval za čim večjo natančnost, tako je nastal na primer japonski model roke Scara. Sodobni robot vsebuje mehanski manipulator (običajno roko) in tipala, vse pa nadzoruje računalnik. Na začetku so roboti delovali na hidravlični pogon, sedaj so to neposredno krmiljeni stroji, ki uporabljajo električne motorje. Glavni namen

raziskovanja robotov v umetni inteligenci je, da bi roboti lahko čim bolj inteligentno občutili svojo okolico in se premikali po njej (Williams in drugi 1997, 290).

Jeremy Rifkin v že prej omenjeni knjigi govori o tretji veliki industrijski revoluciji. Tehnološka revolucija hitro zamenjuje ljudi s stroji v praktično vseh sektorjih in industrijah svetovnega gospodarstva. Nove računalniške in komunikacijske tehnologije končno kažejo svoj dolgo pričakovan vpliv na delovno mesto in ekonomijo. Milijoni delavcev so že stalno izločeni iz gospodarskega procesa in cele kategorije delovnih mest so se skrčile, prestrukturirale ali izginile (Rifkin 2007, 55).

Infrastrukturalna in specialna informacijska tehnologija

Naslednjo fazo, kibernetizacijo, je omogočilo odkritje električnih računalniških strojev. Ti pomenijo tehnično osnovo strojnega upravljanja s proizvodnimi procesi in velikimi dinamičnimi procesi nasploh. Digitalni elektronski računalniški stroj je pravzaprav naprava za sprejemanje, shranjevanje, obdelavo in analizo informacij (podatkov), s čimer potencira moč človeških možganov (Malačič 1985, 156-157).

Informacijsko tehnologijo razdelimo na dva dela, in sicer sta to infrastrukturna informacijska tehnologija in specialna informacijska tehnologija. Pod prvo, infrastrukturno, mislimo predvsem internet, neko podlago, s pomočjo katere je svet omrežen. Druga, specialna, pa označuje zamenjavo tehnoloških osnov. Pojavlja se vedno več »inteligentnih izdelkov«. Rifkin opisuje današnje stanje:

Že nekaj časa se nahajamo v informacijski dobi. V prihajajočih letih bodo nove, bolj izpopolnjene tehnologije in računalniške programske opreme vodile civilizacijo vse bližje k svetu skoraj brez delavcev. Stroji v kmetijskem, industrijskem in storitvenem sektorju hitro zamenjujejo človeško delovno silo in obljublajo gospodarstvo s skoraj avtomatizirano proizvodnjo že v srednjih desetletjih 21. stoletja. To vsestransko nadomeščanje delavcev s stroji bo vsako državo prisililo, da ponovno premisli o vlogi ljudi v družbenem procesu (Rifkin 2007, 55).

Uvedba informacijske tehnologije je prinesla velike spremembe tudi v industriji. Ena prvih uporab je bil numerični nadzor obdelovalnih strojev, kjer je digitalna elektronika nadzorovala strožnice in druge stroje. Danes je uporaba informacijske tehnologije v industriji povsem

običajna. Gre za uporabo tipal, krmilnih sistemov, robotov in drugih stvari. Stroji so povezani v računalniška omrežja, kar omogoča hiter dostop do podatkov, njihovo obdelavo in optimiziranje njihovih aktivnosti. Skladnost telekomunikacij in računalništva je odločilno vplivala na to, da se je računalnik popolnoma integriral v proizvodnjo in druge procese ter tako presegel individualne procese, kot je računalniško podprto oblikovanje. Uvedba informacijske tehnologije na področja, kjer ni bilo računalnikov, je imela velik vpliv na delo. Nekatera dela ali kar cela področja nalog so popolnoma izginila, pojavile pa so se nove vrste dejavnosti (Williams in drugi 1997, 108).

Avtomatizacija, kibernetizacija in robotizacija so procesi, ki so dosegli višjo razvojno stopnjo v kapitalističnih državah, kjer cikličnost proizvodnje onemogoča kratkoročno oceno, ali gre za odpuščanje delavcev zaradi gospodarske krize ali pa je vzrok v avtomatizaciji in kibernetizaciji. Odgovor je še težavnejši zaradi tega, ker kapitalizem že po svoji naravi teži v obdobju krize k čim večjemu uvajanju tehničnega in tehnološkega napredka, s čimer želi poceniti proizvode in doseči dodatni profit (Malačič 1985, 157).

Rifkin nam v roku nekaj desetletij (srednja desetletja 21. stoletja) napoveduje, da bo industrija zaradi mehanizacije, avtomatizacije in informacijske tehnologije skoraj da brez ročnega človeškega dela. To pomeni, da naj bi namesto ljudi vse opravljali različni stroji. Sicer se sliši dobro, vendar se moramo zavedati, da poklic za vsakega posameznika prinaša neko nagrado za delo, največkrat denar. Torej če ne bo dela, za posameznike ne bo denarja. Potem se moramo vprašati, kaj nam bodo pomagali vsi ti »super« izdelki narejeni samo s stroji, če ne bomo imeli sredstev, da bi si jih lahko privoščili.

Za konec poglavja bom navedla še nekaj podatkov Iana D. Wyatta in Daniela E. Heckerja, ki v članku Occupational changes during the 20th century opisujeta, kako so se določeni poklici spreminjali po številu v 20. stoletju. Ker sem ta poglavje namenila tehnološkim razlogom za umiranje in nastajanje novih poklicev, sem iz članka izbrala podatke, ki obravnavajo poklice, ki so povezani s tehnološkim napredkom.

Med letoma 1910 in 2000 je zaposlitev strokovnih in tehničnih delavcev narasla za več kot štirikrat. K tem so prispevali industrializacija, tehnološki razvoj, rast in vedno večja kompleksnost organizacij, napredek v zdravstvu, izobraževanje, socialne storitve in vedno večja vloga vlade (Wyatt in Hecker 2006, 42).

Računalniški strokovnjaki leta 1910 seveda še niso obstajali, tudi leta 1950 bi jih težko našli. Prvi komercialni elektronski računalnik se je pojavil leta 1951, podatki o zaposlitvi prvih računalniških strokovnjakov pa so zbrani leta 1960. Hiter razvoj računalniške tehnologije, na eni strani napreden hardware in software ter na drugi strani rast mrež, vključno z internetom, in padanje računalniških cen sta vodila do uporabe računalnika na vseh ekonomskih področjih (Wyatt in Hecker 2006, 42).

Poklic inženirja se je zaradi hitre industrializacije in rasti tehnologije povečal za devetkrat med letoma 1910 in 2000. Pred letom 1910 so večino novitet razvili izumitelji, kot npr. Thomas Edison, kasneje pa so novosti odkrivali inženirji v raziskovalno-razvojnih laboratorijih. Rast proizvodnje motornih vozil, razvoj letalske industrije, gradnje infrastrukture cest, mostov, električna energija, uporaba telefona, razvoj radia in televizije, razvoj računalnika so povečali povpraševanje po poklicu inženirja po letu 1940 (Wyatt in Hecker 2006, 42).

Tudi če pogledamo, kateri poklici so danes najbolj iskani, kaj hitro naletimo na različne inženirje, računalniške strokovnjake ipd. Sklepamo lahko, da vsa ta nova tehnologija potrebuje nekoga, da jo spremeni tako, da je čim bolj uporabna in da nato nadzoruje njeno uporabo, zato so tako zaželeni tehnični poklici.

5 VPLIV TEHNOLOGIJ NA DRUŽBO IN POKLICNO STRUKTURO

To poglavje bo namenjeno vplivom tehnologij na družbo in poklicno strukturo. Vsaka od opisanih tehnologij iz prejšnjega poglavja na svoj način vpliva na umiranje in nastajanje novih poklicev. Industrializacija in z njo mehanizacija pomeni nastajanje novih industrijskih poklicev ter s tem opuščanje obrti. Na drugi stopnji – avtomatika in robotika – izginjajo rutinska, težka delovna mesta v tovarnah. Namesto tega pride do uporabe robotov. Skupaj z informacijsko tehnologijo pa nastanejo številna posredniška storitvena delovna mesta. Na koncu poglavja bom s pomočjo tabel opisala, kako se je v 20. stoletju spreminjala poklicna struktura v Sloveniji. Že zdaj lahko napišem, da bodo številke gotovo pokazale, da je število zaposlenih v primarnih sektorjih z leti upadalo, posledično pa je naraščal del zaposlenih v sekundarnih in terciarnih sektorjih.

Tehnološki in družbeni determinizem

Razlago tehnološkega in družbenega determinizma sem poiskala v knjigi Michaela Haralambosa in Martina Holborna Sociologija – Teme in pogledi. Predstavila bom nekaj idej različnih avtorjev, nekateri zagovarjajo tehnološki determinizem, nekateri družbeni, nekateri pa neko sredinsko pot med obema.

Keith Grint pravi, da »tehnološki determinizem meni, da se tehnologija razvija eksogeno in avtonomno, s čimer vsiljuje in določa družbene in gospodarske organizacije ter odnose«. To pomeni, da določena tehnologija vsiljuje določen način organizacije dela. S tem neposredno učinkuje na takšne zadeve, kot je na primer stopnja, do katere so delavci odtujeni, in na razredne odnose v družbi kot celoti (Haralambos in Holborn 2001, 207). Nasprotna stran tehnološkemu determinizmu je družbeni determinizem. Grint ga opisuje kot stališče, da so »tehnološke spremembe družbeno oblikovane in/ali da delovni odnosi v vsakem primeru izvirajo in so določeni s kulturnimi in/ali družbenimi vidiki«. Z drugimi besedami, zunanji družbeni dejavniki odločajo, kako je tehnologija razvita, uporabljena in kaj pomeni za odnose pri delu (Haralambos in Holborn 2001, 208).

»Sodobni razlagalci računalniške tehnologije in sprememb pri delu praviloma ne sprejemajo tako skrajnih stališč. Večina jih zagovarja nekaj vmesnega med tehnološkim in družbenim determinizmom« (Haralambos in Holborn 2001, 208).

Shoshana Zuboff je ameriška sociologinja, ki preučuje učinek računalnikov na vzorce dela v ZDA. Velik pomen pripisuje informacijski tehnologiji. Pravi da le-ta predstavlja ogromne možnosti za spreminjanje dela. Meni, da je tehnologija vedno do precejšnje mere oblikovala družbeno življenje. Za primere tehnologij, ki so v temelju spremenile družbeno življenje, šteje srednjeveške gradove, telefone in žarnice. Razširjena uvedba računalnikov na delovnem mestu po njenem mnenju ne bo imela nič manjšega učinka. Kljub temu pa Zuboffove ne moremo preprosto uvrstiti med tehnološke deterministke, saj ne verjame, da bodo računalniki kot taki določili vrsto dela. Pomembno vlogo so in še vedno bodo igrale odločitve ljudi (Haralambos in Holborn 2001, 208).

John Clark, Ian McLoughin, Howard Rose in Robin King so preučevali vpliv nove tehnologije na podlagi raziskave telefonije v Britaniji. Z Zuboffovo se strinjajo, da je človeška izbira odločilen del tehnološke inovacije in s tem nasprotujejo preprostemu tehnološkemu determinizmu. Vseeno pa tudi sami trdijo, da sama tehnologija močno vpliva na delo. V nasprotju z Zuboffovo ocenjujejo, da uvedba in uveljavitev tehnologije omejujeta človekovo izbiro, ampak je v obdobju uvajanja dovolj prostora za vplivanje na način, kako tehnologija dokončno vpliva na delo. Medtem ko Zuboffova pogosto domneva, da menedžerji vplivajo na način, kako bodo uporabili tehnologijo, pa Clark in sodelavci opažajo, da lahko imajo precejšen vpliv tudi nementedžerski delavci (Haralambos in Holborn 2001, 211-212).

Z Zuboffovo in s Clarkom in sodelavci pa se ne strinja ameriški sociolog Rob Kling. Zavrača Zuboffovo tezo, da bo računalniška tehnologija nujno preusmerila družbo v določeno smer oziroma jo popolnoma spremenila. S Clarkom in sodelavci pa se ne strinja, da ima tehnološka inovacija predvidljive učinke s trenutkom, ko je bila vzpostavljena in začne rutinsko delovati. Rob Kling namesto tega trdi, da ima lahko tehnologija zelo različne učinke, to pa je deloma odvisno od tega, kako jo uporabimo oziroma »potrošimo«. Z drugimi besedami, celo potem, ko računalnike oblikujemo, prodajamo in ko rutinsko delujejo, jih lahko uporabljamo na različne načine. Včasih računalniki spremenijo družbene odnose pri delu in v širši družbi, lahko pa tudi okrepijo obstoječe odnose ali pa imajo zanemarljiv učinek. Včasih so računalniki negativni za delo, včasih pa z njihovo uporabo delo vsebuje več spretnosti. Tako nasprotuje determinističnim teorijam o odnosih med računalniki in družbeno spremembo (Haralambos in Holborn 2001, 213).

Bolj kot drugi sociologi sta Keith Grint in Steve Woolgar kritizirala tehnološko deterministične razlage o učinkih računalnikov. Klingu sta očitala, da pripisuje premalo

pomena temu, kako človeški akterji interpretirajo smisel tehnologije. Kling identificira tehnično jedro, ki vsaj vpliva na uporabo nove tehnologije, čeprav izjavlja, da lahko določeno tehnologijo uporabimo na različne načine. Grint in Woolgar pravita, da tehnologije ne moremo ločiti od tega, kako jo interpretirajo akterji. Na koncu o učinkih tehnologije odloča diskurz o njej, torej način, kako ljudje o njej govorijo in opredeljujejo, kaj to je. Pravita, da je »diskurz temelj družbenega delovanja, zato ne gre za, kot bi trdil Kling, slab poskus, da obravnavamo le govorjenje«. Sociologi lahko raziskujejo, kdo ima moč, da uveljavi svojo različico pomena tehnologije, če opazujejo, kako ljudje govorijo o tehnologiji. Moč imajo tisti, ki jim je uspelo uveljaviti svojo različico. Gotovo bodo sposobni uporabiti tehnologijo za uveljavljanje svojih interesov (Haralambos in Holborn 2001, 214-215).

Mislim, da se moramo zavedati, kakšne možnosti nam ponuja tehnologija. Sama po sebi ne more spremeniti naših življenj in organizacijo dela. Na koncu je še vedno zelo pomemben človeški faktor, ki usmerja tehnologijo. Glede na to da smo ljudje uporabniki tehnologije, sami odločamo o tem, kakšna bo ta uporaba. Vprašanje pa je, tako kot za mnogo ostalih področij naših življenj, koliko ljudi ima moč, da odloča o uporabi tehnologije. Na tem mestu bi se strinjala z Marxovo tezo, omenjeno že v prejšnjem poglavju, da tehnologijo ne more biti nevtralna v družbi, saj jo uporablja lastniški razred za zatiranje ali pa uporniški razred za vzpon (Westrum 1991, 26). Z drugimi besedami, v podjetjih, tovarnah vodstvo pove, kakšen bo način dela, delavci pa imajo nalogo, da navodila upoštevajo.

Tehnologija in izobraževanje

Glavni namen izobraževanja je pridobivanje znanja. Prva raven znanja je neposredna zahteva kompleksnosti ter obsega naloge in dolžnosti, druga raven pa pomeni posebnost oziroma vrsto znanja, ki jo zahtevajo konkretno področje dela, uporabljeno orodje in naprave ter vrsta izdelkov in storitev kot rezultat opravljenega dela. Na tej opredelitvi znanja združujemo poklice v poklicne skupine. Raven znanja določa pozicijo poklicev v poklicnih skupinah, pozicijo poklica znotraj glavne skupine pa vrsta znanja. Znanje si lahko pridobimo na formalen ali neformalen način (SKP, Metodološka pojasnila 2010).

Ker so spremembe na področju tehnologije hitre, jih ne more dohajati noben šolski sistem. Reforme v šolstvu delujejo šele na daljše časovne roke, takrat šele lahko ugotovimo, ali so bile ustrezne. Težava pri preoblikovanju predmetnikov se pojavi, ker reforme izhajajo iz

trenutnih razmer, zato ne moremo vedeti, ali bodo te spremembe ustrezne čez določen čas. Kadrovske tokove se morajo prilagajati z dodatnim izobraževanjem, pošolanjem, preusmerjanjem, z nadomestitvijo poklicev in s fluktuacijo (Jerovšek 1982, 19).

Formiranje novih funkcij, novih služb in novih dejavnosti zahteva tudi novo znanje in s tem nove poklice in nove kadre. Kot sem že zapisala, šole tem hitrim spremembam ne morejo v celoti slediti. Prilagajanje na nove razmere poteka s fleksibilnostjo poklicev. Vsako pridobivanje novega znanja je funkcionalno, če se dosežena izobrazba, poklic ali kvalifikacija še naprej uporablja, po drugi strani pa nefunkcionalna, če tega na novo pridobljenega znanja ne uporabljamo. Znanje je vedno bolj pomemben dejavnik pri zaposljivosti in je bistven pri dvigu konkurenčnosti, zato je vlaganje v vseživljenjsko učenje zelo pomembno. Nove spretnosti so v današnjih časih zelo pomembne na različnih področjih kot so ekonomija, trg dela, delovno mesto. Nekatere so prisotne že nekaj časa, npr. tuji jeziki, nekatere pa so prisotne krajši čas, npr. informacijska pismenost (Žaler 2007).

V Sloveniji imamo na področju izobraževanja mladih težave, ker za določene poklice ni zanimanja. Del krivde nosijo tudi šole. Po eni strani nekatere gimnazije vpisujejo tudi učence s podpovprečnimi ocenami, samo da bi zapolnile svoje klopi, po drugi strani pa niti ena poklicna šola ni sposobna napolniti razreda urarjev, zlatarjev, krojačev, šivilj, kovačev, dimnikarjev, zidarjev, kamnosekov ... Ti poklici in še mnogi drugi kot so tesar, krovec, električar, energetik, finomehanik, strojni mehanik, orodjar, pečar keramik, vrtnar, črkoslikar, krznar, usnjar, steklar, pek, slaščičar izumirajo, ker zanje preprosto ni zanimanja (Čepin 2001).

Mislím, da bi morali v Sloveniji spremeniti izobraževalni sistem tako, da bi bilo zanimanje za zgoraj našteté poklice. Vsekakor je lahko to zapisati, vendar dejanske spremembe pa zahtevajo zelo veliko truda. Po mojem mnenju bi že število razpisanih mest za določene šole lahko omejili. Npr. na ravni srednješolskega izobraževanja bi morali razpisati manj mest za gimnazije in več mest za strokovne poklice. Tako ne bi prišlo do tega, da nekatere gimnazije vpisujejo tudi učence s podpovprečnimi ocenami v želji, da zapolnijo svoje klopi (Čepin 2001). Na ravni visokošolskega izobraževanja mi je pa vsekakor zanimivo, zakaj je razpisanih toliko mest za družboslovne poklice, če jih v tako velikem številu gotovo ne potrebujemo. Še pri generaciji naših staršev je zelo malo mladih hodilo na fakulteto, največkrat so svoje izobraževanje zaključili s srednjo šolo. Danes pa je že kar samoumevno, da nadaljujemo šolanje na fakulteti. Če je bilo nekaj let nazaj normalno, da je veliko mladih diplomiralo, nam

danes in v prihodnjih letih bolonjski sistem prinaša, da bo normalno, da se študij zaključi z magisterijem. Tako bomo po eni strani sicer imeli veliko znanja, po drugi strani pa veliko mladih brez delovnih izkušenj.

Tehnologija in zaposlitev

Tehnološke iznajdbe, nastajanje tržnega gospodarstva in vrsta socialnih, ekonomskih in političnih pretresov so povzročili nastajanje industrije družbe. Tako so nove oblike družbene koordinacije nadomestile starejše. Vsako tržno gospodarstvo je ciklične narave, torej ima svoje vzpone in padce, zato tudi prihaja do krize gospodarstva. Družbeno življenje zadnjih dveh stoletij zaznamuje industrializacija. Tehnološke, organizacijske, politične in socialne novosti so s svojim delovanjem uskladile stare sisteme bivanja, šolanja in dela z novimi sistemi. V 20. stoletju je bilo pomembno novo intenziviranje produktivnosti dela, t.i. fordizem³. V Evropo je prišel iz Združenih držav Amerike. Na kratko lahko rečemo, da je fordizem specialistično, standardizirano, rutinsko delo ob mehaniziranih linijah množične proizvodnje. Fordizem je močno zmanjšal stroške proizvodnje. V Evropi sta bili prvi uspešni na tem področju Nemčija in Češka. Povečala se je produktivnost dela in obseg proizvodnje, s tem pa tudi velikost trgov in dobiček. Slovenija je fordizem začela preizkušati šele v zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja, vendar ne preveč uspešno. Bolje je bilo šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja (Kramberger in Pavlin 2007, 16-18).

Fordistična proizvodnja pa je kmalu v bivanjskem in poslovnem okolju zahtevala tudi drugačno urbano okolje. Tako je prehod iz prve v drugo polovico 20. stoletja zaznamoval premik v zaposlovanju k storitvam. Družba je postala vedno bolj potrošna, kar je posledično prineslo številne nove možnosti zaposlovanja v do takrat manjkajočih urbanih storitvah. Poleg osebnih in gospodinjskih storitev se začeta razvijati zabavna in prostočasna industrija (Kramberger in Pavlin 2007, 18).

³ Fordizem se imenuje po Henryju Fordu, ameriškem izdelovalcu avtomobilov in začetniku množične proizvodnje. Pomeni uporabo tekočega traku, ki nadzira hitrost dela. Delavci opravljajo ponavljajoča se proizvodna opravila. Izdelki narejeni po tem sistemu so razmeroma poceni (Haralambos in Holborn 2001, 222).

Novejša tehnika zamenjuje predvsem rutinsko strojno delo prejšnje tehnološke platforme. V industrijski dobi je tako naprednejša tehnika kot so npr. krmilni avtomati in robotiziranje linije postopno zamenjavala rutinsko fizično delo. V post-industrijski družbi pa se pojavljajo tudi informacijsko-komunikacijske inovacije, ki povzročajo spremembe tudi pri rutinskem neročnem in umskem delu. To so npr. avtomatski bančni terminali, varnostna tehnika, avtomatizirane blagajne in spletni plačilni promet. Zaradi teh sprememb se ustvarja nova mednarodna delitev dela. Kakšni bodo njeni rezultati, bomo videli šele čez nekaj let (Kramberger in Pavlin 2007, 19).

V Sloveniji se z zbiranjem informacij o aktualnem dogajanju na trgu dela pri nas ukvarjata dve državni ustanovi, in sicer Statistični urad Republike Slovenije (SURS) in Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (ZRSZ). Obe ustanovi vodita uradne zbirke podatkov kot so evidence, registri, baze podatkov. Za svoje delo uporabljata lastna klasifikacijska orodja za spremljanje trga. Do neke mere imata ta orodja usklajena, kar omogoča pretok podatkov med njima. SURS vzdržuje Standardno klasifikacijo poklicev objavljeno leta 1999, ZRSZ pa vodi Šifrant nazivov poklicne in strokovne izobrazbe (Kramberger in Pavlin 2007, 150).

Sprememba poklicne strukture v Sloveniji v 20. stoletju

Iz digitalnega znanstvenega poročila Pedagoškega inštituta avtorja Antona Krambergerja Nemirni evropski trgi dela sem izbrala nekaj tabel, ki nazorno prikazujejo, kako se je spreminjala poklicna struktura v Sloveniji v prejšnjem stoletju. »Poklicni sektorji« so razdeljeni na primarne, sekundarne in terciarne poklice, oziroma na kmetijske, industrijske in storitvene dejavnosti.

Tabela 5.1: Poklicna struktura slovenskega prebivalstva v letih 1857, 1910, 1911-1914 (v %)

Prebivalstvo, zaposleno v ...	1857	1910	1911-1914
Primarnih (kmetijskih) poklicih	83,3	66,7	67,6
Sekundarnih poklicih	6,0	12,8	15,0
sekundarnih obrtnoindustrijskih poklicih			12,8
sekundarnih trgovskih in prometnih poklicih			2,2
Terciarnih (javnih in prostih) poklicih	10,7	20,5	17,4
terciarnih poklicih - javnih službah			6,9
terciarnih prostih poklicih			10,5

Skupaj	100	100	100
--------	-----	-----	-----

Vir: Kramberger (2009, 84).

Začnimo torej pregled na začetku 20. stoletja. Za primerjavo imamo v prvi tabeli tudi podatke iz srede 19. stoletja. Lahko vidimo, da se je upadanje zaposlenih v kmetijskih poklicih začelo že pred 20. stoletjem. Leta 1857 je bilo v primarnih (kmetijskih) poklicih zaposlenih 83,3% prebivalstva, leta 1910 pa je odstotek padel na 66,7%. Pri sekundarnih in terciarnih poklicih pa je ravno obratno, saj se je odstotek zaposlenih v teh poklicih podvojil – sekundarni so iz 6% v letu 1857 narasli na 12,8% v letu 1910, terciarni pa iz 10,7% na 20,5%. Opazne so tudi razlike med leti 1910 in obdobjem med 1911 in 1914. Odstotek v kmetijskih poklicih je rahlo narasel (za 0,9%), malo več je narasel odstotek zaposlenih v sekundarnih poklicih (za 2,2%). V terciarnih poklicih pa je odstotek padel na 17,4%.

Tabela 5.2: Poklicna struktura slovenske delovne sile v letih 1931, okrog 1940 (v %)

Zaposleni v	1931	okrog 1940
primarnih (kmetijskih) poklicih	61	50
sekundarnih (obrtnoindustrijskih) poklicih	21	
terciarnih (javnih in prostih) poklicih	18	
skupaj	100	100

Vir: Kramberger (2009, 89).

Pregled nadaljujem sedemnajst let kasneje. V teh letih se ni zgodil velik padec v primarnih (kmetijskih) poklicih, saj se je še vedno 61% prebivalstva ukvarjalo s to panogo, torej le slabih 7% odstotkov manj kot med leti 1911-1914. Sekundarni poklici so počasi naraščali in dosegli 21%, delež terciarnih pa je ostal skoraj nespremenjen (narasel za 0,6%). Lahko bi rekla, da se je tisti del prebivalstva, ki se ni več ukvarjalo s kmetijskimi dejavnostmi, začelo ukvarjati z obrtnoindustrijskimi poklici. Do leta 1940 se je še vedno počasi nadaljeval trend upadanja deleža v primarnih poklicih in je dosegel 50%.

Tabela 5.3: Poklicna struktura slovenske delovne sile od 1971 do 1991 (v %)

»Poklicni« sektor	1931	1971	1981	1991	2002
Kmetijski poklici	60,6	25,6	12,7	11,1	3,0*
Industrijski poklici	21,1	32,6	29,8	27,3	26,0*
Drugo (terciar)	18,3	40,4	55,5	57,8	71,0*

Brezposelni	/	1,5	2,0	3,8	
Skupaj	100	100	100	100	100

Vir: Kramberger (2009, 93).

*Podatki vzeti iz tabele Rekapitulacija poklicne spremembe v obdobju 1857-2002 (ocena, potrebno dopolniti) (Kramberger 2009, 98)

Večje razlike so nato nastale od leta 1940 do leta 1971, saj je bil padec v primarnem sektorju skoraj polovičen, torej je delež zaposlenih v kmetijskih poklicih padel na 25,6%. V naslednjih desetih letih (leta 1981) se je odstotek zopet prepolovil in je znašal 12,7%. Do leta 1991 se število ni močno spremenilo (padlo na 11,1%), večji padec pa je primarni sektor doživel leta 2002, ko je bilo v tej skupini poklicev le še 3% zaposlenih. Sekundarni sektor je od leta 1931 do 1971 pridobival, industrijski poklici so torej iz 21,1% v tridesetih letih dvajsetega stoletja narasli na 32,6% v letu 1971 in takrat tudi dosegli vrh. Po tem letu pa je odstotek te skupine poklicev počasi začel padati – leta 1981 na 29,8%, leta 1991 na 27,3% in leta 2002 na 26%. Povsem drugačna zgodba pa se je dogajala pri terciarnem sektorju. Leta 1931 je bilo zaposlenih v teh poklicih 18,3%, do leta 1971 je odstotek narasel že na 40,4%, trend se je nadaljeval tudi do leta 1981, ko je bilo 55,5% zaposlenih v storitvenih poklicih. Do leta 1991 ni bilo bistvene spremembe (57,8%), odstotek se je zopet dvignil do leta 2002 na že kar 71%.

Tabela 5.4: Sektorska struktura jugoslovanske delovne sile od 1953 do 1971 (v %)

»Poklicni« sektor	YU 1953	YU 1961	YU 1971	SLO 1931
Kmetijstvo (primar)	71,4	61,0	48,9	60,6
Industrija (sekundar)	17,2	23,9	29,6	21,1
Drugo (terciar)*	11,3	15,1	21,5	18,3
Skupaj	100	100	100	100

Vir: Kramberger (2009, 96).

*V terciaru niso šteti »zaposleni v neproduktivnih dejavnostih« državnih storitev.

Kaj pa se je dogajalo med letoma 1953 in 1971 pa lahko pogledamo na primeru Jugoslavije. Prav tako je viden trend upadanja kmetijstva – iz 71,4% leta 1953 na 48,9% leta 1971. Industrija je pridobila v tem obdobju 12,4% delovne sile, storitveni poklici pa 10,2%. Če primerjam Slovenijo in Jugoslavijo mi najprej pade v oči podatek, da je Slovenija imela že leta 1931 18,3% zaposlenih v terciarnih dejavnostih, Jugoslavija pa šele leta 1971 21,5%, ko

je imela Slovenija že kar 40,4% (glej Tabelo 5.3), torej skoraj še enkrat več. V industriji sta imeli približno enak odstotek leta 1971 – Slovenija 32,6% (glej Tabelo 5.3), Jugoslavija 29,6%. Jugoslavija pa je tega leta imela večji odstotek zaposlenih v kmetijstvu, in sicer 48,9%, Slovenija pa le 25,6% (glej Tabelo 5.3).

Po pregledu lahko potrdim moje ugibanje iz začetka pregleda spremembe poklicne strukture – delež zaposlenih v kmetijskih poklicih je v prejšnjem stoletju postopoma upadal, narasla pa sta deleža industrijskih in storitvenih poklicev. Skupaj z družbo so se spreminjali tudi poklici. Kmetijstvo, ki je začelo upadati že pred 20. stoletjem, je doživelo od leta 1910 do leta 2002 ogromen padec – iz slabih 67% na le 3%. Glavni razlog bi lahko iskali v industrijskem napredku. Vse več ljudi je zapuščalo podeželje in s tem primarni sektor in se v mestih začelo ukvarjati z industrijskimi poklici. Ti poklici so skozi 20. stoletje pridobivali delež in dosegli vrh leta 1981, ko je bilo v industriji zaposlenih 30% prebivalstva. Po tem letu pa odstotek počasi pada. Terciarni sektor pa je iz slabih 20% v letu 1910 narasel na kar 71% v letu 2002. To je lep dokaz, kako se je družba v 20. stoletju začela spreminjati v storitveno.

6 ŠTUDIJA PRIMEROV

Že pri opisovanju demografije poklicev sem zapisala, da demografija poklicev pomeni delitev poklicev glede na vitalnost in prisotnost. Tako ločimo nove poklice, ki so šele v fazi nastajanja, stare poklice v fazi prilagajanja in stare poklice, ki so v fazi izumiranja. V prejšnjih poglavjih sem že razložila, kakšen je vpliv tehnologij na izumiranje in nastajanje novih poklicev. Gre predvsem za zamenjavo starih tehnologij z novimi. Stroji vedno bolj zamenjujejo ljudi, menjajo se tehnološke platforme. S tem ko družba vedno bolj temelji na storitvah, je izumiranje poklicev večje pri proizvodnih kot storitvenih. Poklice lahko delimo na močne in šibke ter na državne in tržne. Tisti poklici, ki so hkrati močni in državni, ne izumirajo, saj imajo svoje institucionalno okolje, ki jih podpira. Po drugi strani pa imamo hkrati tržne in šibke poklice, ki pa nimajo zagotovljenega trajanja. Delimo jih na proizvodnje poklice, storitvene poklice in družinske rokodelske poklice. Najbolj močno so v fazi izumiranja proizvodnji poklici. Za družinske rokodelske poklice pa lahko rečemo, da so že izumrli, vendar jih danes zaradi etnološke vrednosti kulture obujamo. Po drugi strani pa imajo najbolj svetlo prihodnost storitveni poklici.

V tem poglavju bi rada navedla nekaj konkretnih primerov, in sicer poklicev, ki so v Sloveniji v 20. stoletju že izumrli, in poklicev, ki so v fazi izumiranja. Odprla pa bom tudi že zgoraj omenjeno temo – obujanje starih slovenskih obrti zaradi etnološke vrednosti kulture. V zadnjem času se vedno večji pomen daje tradicionalnim slovenskim poklicem oz. obrtem, ki so že izumrli, zdaj pa jih poskušamo oživeti. Razloge za to bi lahko iskali v kulturi. Danes različna povezovanja držav, v primeru Slovenije Evropska unija, povzročijo, da se različni narodi in kulture med seboj združujejo. To povzroči, da ni več jasnih mej med njimi. Ker pa ljudje še vedno želimo nekam pripadati, iščemo neko kulturno identiteto, se vračamo nazaj k svojim koreninam. Prav oživljanje izumrlih slovenskih poklicev lahko štejemo med obujanje tradicije. Danes je to oživljanje tudi zelo pomembno iz turističnega vidika, da tujcem lahko pokažemo, kdo smo.

Primeri domačih obrti in drugih poklicev

Primere bom začela z domačimi obrtmi, s katerimi se je veliko ukvarjal ugledni slovenski etnolog Janez Bogataj. Ta pojem se je izoblikoval in ustalil šele v drugi polovici 19. stoletja,

danes pa predstavlja celo vrsto delovnih opravil in izdelkov, ki jih ljudje izdelujejo na svojih domovih ali v domačih delavnicah za lastno rabo in prodajo. Veliko opredelitev domače obrti pravi, da se le-ta opira na tradicijo. Torej naj bi domača obrt pomenila tista dela in izdelke, ki so v nekem kraju po tradiciji že običajni in udomačeni. Taka razlaga pa onemogoča razvoj domače obrti, za katero je velikega pomena njeno nadaljnje razvijanje in ne muzejsko posnemanje dediščine (Bogataj 1989, 3).

Dr. Janez Bogataj deli rokodelske dejavnosti na tiste, ki so nadaljevanje starejših zvrsti iz različnih obdobij zgodovinskega razvoja in tiste, ki se poskušajo v izdelovanju t.i. ponovitev zgodovinskega spomina. Upoštevati moramo razlikovanje med dejavnostmi, ki so se razvile iz predhodnih zgodovinskih zvrsti in tistimi, ki nastajajo kot del našega sodobnega načina življenja in vplivov informacijsko in kulturno povezanega sveta. »Rokodelske dejavnosti v sodobnem svetu niso eden tistih pojavov, ki jih spremljamo v njihovem propadanju in jih poskušamo ohranjati ločeno od vpetosti v vsakdanjik in praznik ljudi. Prihajajo vedno novi načini dela, nove tehnologije, ljudje se vedno bolj ozirajo tudi k spoznavnim modelom, ki jih je zgodovina že večkrat »preverila« (Bogataj 1999, 272). Rokodelske dejavnosti so vitalne, saj se razvijajo in spreminjajo. Nekatere nastajajo na novo, nekatere odmirajo, nekatere pa se nadaljujejo iz predhodnik oblik (Bogataj 1999, 272).

V množici primerov, ki bi jih lahko navedla, sem si izbrala tiste, ki so mi blizu zaradi različnih razlogov – veliko obrti, ki jih bom omenila, so bile ali so razvite v okolici, kjer živim (medičar, kovač, oglar, sitar ...), nekatere obrti so najbolj na robu izumrtja (kolar), pri razlagi nekaterih so mi pomagali domači (luknjač kartic, tehnični risar) ...

Kovač

Začela bom s kovači, ki z udarci kladiva ali s strojnim stiskanjem oblikujejo in obdelujejo kovino (SSKJ 1993-2005). V knjigi Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 najdemo poklic kovač v 37 različnih oblikah (kovač bakra, kovač nožev, kovač kmetijskega orodja ...) (Abecedni seznam poklicev 1971, 83-84). V Standardni klasifikaciji poklicev pa najdemo poklic kovač oz. kovačica v skupini poklicev za neindustrijski način dela. Pri opisu poklica je zapisano, da »kovači/kovačice na kovaških prešah vlečejo žico, kujejo palice, ingote⁴ in plošče železa, jekla in drugih kovin za izdelavo in popravilo različnih vrst orodij, kovinskih

⁴ Ingot: nekoliko koničasta klada za nadaljnjo obdelavo (SSKJ 1993-2005).

predmetov in delov naprav« (SKP 2003, 202). Pod primere poklicev so naštetih orodni kovač/orodna kovačica, podkovski kovač/podkovska kovačica, umetnostni kovač/umetnostna kovačica. Kot primer podobnih poklicev, ki so razporejeni drugam, pa je zapisan upravljalec/upravljalica stružnice (SKP 2003, 202).

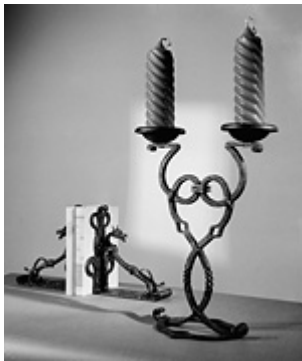
Na podeželju je kovaštvo poznano od 10. stoletja, v mestih pa po 12. stoletju. Do srede 19. stoletja je prevladovalo fužinsko žebjarstvo v Kropi, Kamni Gorici, Železnikih, Mežici ... Postopoma je propadlo do konca 19. stoletja. Posebna zvrst kovaštva je umetnostno kovaštvo, ki pomeni unikatno ali maloserijsko kovanje in oblikovanje izdelkov iz železa, manj bakra in medenine. V preteklosti je bila to stranska dejavnost nadarjenih kovačev in ključavničarjev. Umetnostno kovaštvo se je specializiralo v 20. stoletju v že omenjeni Kropi, kjer danes dediščino nadaljuje podjetje Uko (Rokodelstvo, umetnostno kovaštvo 2010).

Poklic kovača je v Sloveniji v zatonu. Kovač se ukvarja s kovanjem, ki je najstarejši postopek preoblikovanja kovin. V članku Aleša Čakša Kol'ko žebļjev potrebuje? Goran Lešničar navaja, »da kovaštvo kot domača obrt obsega orodno kovaštvo: poljedelska in druga orodja, orodja za delo v gozdu, kovanje delov vozov, ki je tesno povezano z drugo rokodelsko dejavnostjo kolarstvom in žebļjarstvom. V domačo obrt sodi tudi podkovsko kovaštvo, podkovanje konj« (Čakš 2005). V Sloveniji je središče izdelovanja umetno kovanih izdelkov Kropa. V Kropi je bila oblikovana celotna produkcija od predelave železove rude do gotovih proizvodov iz železa. Kropa je bila v zgodovini zelo znana po produkciji žebļjev, ki so jih izvažali v vso Evropo in celo v Afriko (Čakš 2005).

Po prvi svetovni vojni je kovaško izdelovanje žebļjev v vigenjcih⁵ počasi izumiralo. V manjšem obsegu so žebļje še kovali med obema vojnama, po drugi svetovni vojni pa je ta dejavnost dokončno zamrla. Kroparska kovaška industrija je takrat poskušala nadaljevati z umetnim kovaštvom, ki pa je velikokrat bilo na meji dobrega okusa in estetskih meril. Po Sloveniji so še aktivne manjše kovaške, največ umetno obrtne kovačnice, ki posnemajo »kroparski stil«. Uporabljajo sodobne tehnologije (sodobno varjenje ...). Zanimivo se mi zdi, da v trgovinah lahko pogosto zasledimo svečnike, lestence, pepelnike in druge izdelke, za katere nas trgovci prepričujejo, da so »kroparski«, nastali pa so v drugih delavnicah. Narejeni so iz pločevine, ki je pobarvana z nesvetlečim črnim lakom, ki je zamenjal originalno broniranje in podobne druge postopke (Bogataj 1989, 121-123).

⁵ Vigenjc: (žebļjarska) kovačnica, kovaško ognjišče za izdelavo žebļjev (SSKJ 1993-2005).

Slika 6.1: Izdelki umetnokovaškega oddelka pri tovarni Plamen iz Krope, 1952

Vir: Vigenjc, Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi (2007).

Sitar

Poklic sitar opravlja tisti, ki izdeluje sita (SSKJ 1993-2005). V knjigi Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 najdemo poklic sitar (Abecedni seznam poklicev 1971, 205). V Standardni klasifikaciji poklicev najdemo poklic sitar/sitarka v skupini poklicev izdelovalci/izdelovalke predmetov domače obrti iz lesa in drugih materialov. Za te poklice je značilno, da uporabljajo tradicionalne tehnike za izdelovanje različnih predmetov za osebno in gospodinjsko rabo v okrasne namene (SKP 2003, 212).

Sitarstvo je bila domača obrtna dejavnost, ki je bila stoletja močno razvita v vaseh med Kranjem in Škofje Loko, v petdesetih letih prejšnjega stoletja pa je popolnoma zamrla. Da je bila obrt močno razširjena, nam pove podatek, da je bila Kranjska med vsemi deželami Avstrije na prvem mestu po izdelovanju sit. Sitarstvo je začelo izumirati že v prehodu v 20. stoletje, saj je bilo izvoza izdelkov vedno manj, izdelki so ostajali v skladiščih, podjetja pa so oddajala naročila le še v manjših količinah. Sitarji so se leta 1907 združili v Sitarstvo in žimarsko zadrugo v Stražišču, ki je že po nekaj mesecih delovanja imela zaposleno eno tretjino vseh zaposlenih v tej obrti. Zadruga je delovala vse do petdesetih let po zadnji vojni, ko je sitarska obrt povsem zamrla. Zadnji pomembnejši odkupovalci žimnatih sit so ostali le še suhorobarji. Po vojni je zadruga poskušala s preusmeritvijo proizvodnje, saj žimnata sita, ki so dobila konkurenco v najlonskih sitih, za kupce niso bila več zanimiva. Danes so ohranjene nekatere kajžarske domačije, ki spominjajo na nekdanje delovno in življenjsko okolje sitarjev. Ta stara obrt je bila tudi veliko raziskana, saj je leta 1967 Katarina Kobe-Arzenšek v okviru

Tehniškega muzeja Slovenije objavila zgodovinski oris, veliko gradiva o sitarjih pa hrani Gorenjski muzej v Kranju (Bogataj 1989, 69-73).

Slika 6.2: Sito za sejanje moke

Vir: Gorenjski muzej (2010).

Medičar in svečar

Slovar slovenskega knjižnega jezika navaja, da je medičar »izdelovalec ali prodajalec peciva, zlasti medenega« (SSKJ 1993-2005), svečar pa »izdelovalec ali prodajalec sveč« (SSKJ 1993-2005). V knjigi Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 najdemo poklic medičar (Abecedni seznam poklicev 1971, 101) in tudi svečar (Abecedni seznam poklicev 1971, 225). Standardna klasifikacija poklicev uvršča poklic svečar med izdelovalce/izdelovalke predmetov domače obrti iz lesa in drugih materialov (SKP 2003, 213), poklic medičar pa med predelovalce/predelovalke živil ipd., v skupino peki/pekinje, slaščičarji/slaščičarke ipd. (SKP 2003, 217).

Izdelke medičarjev imenujemo lectarji⁶. Poleg peciva pa moramo pod to obrt šteti tudi svečarstvo, saj je z lectarstvom povezano tudi izdelovanje in pridelava voska. V letih pred drugo svetovno vojno in po njej se je »klasično« lectarstvo in svečarstvo začelo vidneje spreminjati. Na spremembe je poleg uvajanja racionalnejših oblik čebelarjenja predvsem vplivala cena medu in satja, ki je bila velikokrat previsoka. Zato je med v pecivu začel nadomeščati cenejši sladkor, izdelke pa so ročno krasili s škropilnimi vrečicami in tiskanimi nalepkami. Medičarji, prav tako kot danes, so izdelovali figuralne piškote, štruklje in drugo medeno pecivo, ogrlice in lectova srca. Svoje izdelke so prodajali na letnih sejmi in

⁶ Lect: pobarvano pecivo v obliki figur z okraski (SSKJ 1993-2005).

žeganjih, sveče pa največkrat za svečenico in za razsvetljava (Bogataj 1989, 89-93). »Lectarji in svečarji so na svojih stojnicah prodajali tudi medico. Vendar ta ni bila alkoholna pijača kot danes, temveč med, raztopljen v vodi. To medico so imeli na stojnicah v velikih bakrenih vrčih, prodajali pa so jo na kozarce. Lahko rečemo, da je bila to popularna otroška osvežilna sladka pijača, po njej pa so segali tudi odrasli« (Bogataj 1989, 93).

Slika 6.3: Medena srca

Vir: Sekcija za domačo in umetnostno obrt (2010).

Oglar

Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je oglar »kdor se ukvarja z žganjem oglja (SSKJ 1993-2005). Abecedni seznam poklicev vsebuje tudi poklic oglar (Abecedni seznam poklicev 1971, 127). Standardna klasifikacija poklicev ga uvršča med gozdarje/gozdarke ipd., v skupino oglarji/oglarke. Njihova naloga je tradicionalen način pridelave lesa v oglje (SKP 2003, 184).

Oglarstvo je bilo povezano s fužinarstvom, železarstvom in kovaštvom in je kmetu pomenilo pomemben dodatni zaslužek. Oglarji so postavljali kope ali oglenice na ravnem prostoru v gozdu imenovanem kopišče. Delo je bilo različno, lahko je kmet, ki je bil lastnik gozda, najel oglarja, ali pa je oglar sam najel oziroma kupil določeno količino lesa v gozdu in si skuhal oglje, ki ga je potem prodal. Možna je bila tudi kombinacija, torej da je lastnik gozda dal les, oglar je skuhal oglje in ga prodal, na koncu pa sta si delila čisti zaslužek. Oglarstvo je začelo

izumirati že na prehodu v 20. stoletje. Danes v spomin na nekoč izredno razvito obrt turistične organizacije pripravljajo različne oglarske dneve (Bogataj 1989, 109-112).

Slika 6.4: Ohranjanje oglarske tradicije pri Miklavžu na Gorjancih

Vir: Dolenjski list (2010).

Pletar

Pletar je »izdelovalec predmetov iz šibja, viter⁷, ličja« (SSKJ 1993-2005). Abecedni seznam poklicev navaja več različnih oblik poklica pletar: pletar košar, pletar košev, pletar pletene embalaže, pletar pletenega pohištva, pletar protja, pletar trstičja, pletar vrhnje strani obutne in pletar zgornjih delov sandal (Abecedni seznam poklicev 1971, 146). Standardna klasifikacija poklicev pletarja uvrsti med obdelovalce/obdelovalke lesa ipd. v skupino izdelovalci/izdelovalke pletenih izdelkov iz trstičja, vrbja ipd. Njihovo delo je izdelovanje pohištva iz protja⁸, krtač, metel in pletenje košev (SKP 2003, 223).

Pletarska domača obrt ima že zelo dolgo zgodovino, prve njene omembe najdemo že v antičnih virih, najpomembnejše za to obrt pa so upodobitve na srednjeveških freskah. V 19. stoletju so zaradi organizacije strokovnega pouka močno dvignili kakovost slovenskega pletarstva. Tudi v 20. stoletju je bilo močno prisotno izobraževanje na tem področju, do ukinitve leta 1935 je bila pomembna državna pletarska šola v Radovljici, ki jo je vodil češki mojster Leon Patik. Organizirali so tudi razne potujoče pletarske tečaje. Leta 1928 so odprli

⁷ Vitra: tanek trak lesa (SSKJ 1993-2005)

⁸ Prot: šiba, palica (SSKJ 1993-2005).

Državno pletarsko šolo Ptuj. Pletarske delavnice so bile povsod po Sloveniji. Pogoji za delo je bila zagotovitev zadostnega števila vrbovih in leskovih šib ter slame, saj so iz teh materialov nastajali pletarski izdelki. Izdelke pletarstva lahko razlikujemo glede na uporabo gradiv; poznamo izdelke iz vrbe, slame, koruznega ličja, leskovih viter in drugih gradiv. Izdelki pletarskih delavnic so bili namenjeni različnim tržiščem, tudi mestom. Dr. Janez Bogataj pravi, »da je današnje stanje pletarstva zadovoljivo. Res so z delom prenehale skoraj vse velike pletarske delavnice, zato pa pletarske izdelke na veliko izdelujejo v vseh slovenskih pokrajinah v okviru domače obrti in jih prodajajo na domu, od časa do časa pa tudi na sejmu« (Bogataj 1989, 60). Danes je pletarstvo najbolj ohranjeno na območju Lendave, v Prlekiji, na območju kmetijske zadruge Dobrunje (Ljubljana Moste-Polje), na trebenjskem in v Selški in Poljanski dolini s hribi (Bogataj 1989, 51-61).

Slika 6.5: Pletarski izdelki

Vir: Sekcija za domačo in umetnostno obrt (2010).

Pipar

Pipar je »izdelovalec pip za kajenje« (SSKJ 1993-2005). Piparja najdemo v Abecednem seznamu poklicev iz leta 1971. (Abecedni seznam poklicev 1971, 145). Standardna klasifikacija poklicev uvršča ta poklic med izdelovalce/izdelovalke izdelkov domače obrti iz lesa, trstičja, ličja, vrbja, slame ipd. (SKP 2003, 340).

Pri nas so najpomembnejši kraj znan po piparjih Gorjuše v Bohinju, poleg tega pa je bilo piparstvo razvito tudi v okolici Moravč, v Poljanah v Poljanski dolini na Gorenjskem, na Martinjem vrhu nad Železniki in tudi v Višnjah na Primorskem in Krki na Dolenjskem.

Gorjušci so izdelovali pipe zato, ker višinska lega njihovega kraja ni omogočala razvoja poljedelstva. Za osnove potrebščine so zaslužili s prodajo pip. Na začetku 20. stoletja je bilo vedno manj izdelovalcev gorjuških pip. Po prvi svetovni vojni so vojaki domov nosili porcelanasta pipe iz avstrijskih in čeških tovarn. K propadanju pip pa so pripomogle seveda tudi cigarete. Danes so gorjuške pipe predvsem okrasni predmeti, ob pipah so izdelovalci začeli rezljati tudi stojala zanje (Bogataj 1989, 163-167).

Slika 6.6: Lovska fajfa

Vir: Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin (2010).

Tkalec

Tkalec se »poklicno ukvarja s tkanjem« (SSKJ 1993-2005). V Abecednem seznamu poklicev najdemo kar 71 oblik poklica tkalec (Abecedni seznam poklicev 1971, 240, 241). Standardna klasifikacija poklicev uvršča tkalce med izdelovalce/izdelovalke predmetov domače obrti iz tekstilij, usnja in podobnih materialov. Ti poklici uporabljajo tradicionalne tehnike in vzorce za izdelovanje tkanin, pletenih, vezenih, tkanih in drugih oblačil in predmetov za gospodinjsko uporabo, tradicionalnih obuval, torb, pasov in drugih predmetov (SKP 2003, 213).

V Sloveniji tradicionalnem tkalstvu grozi propad, tudi zato, ker ni prenosa znanja na mlajše generacije. Pri tkalstvu ne smemo pozabiti tudi na suknarstvo, to je tkanje sukna iz volnene preje. Zaradi močno razvite ovčereje je bilo suknarsko središče na Gorenjskem (Bogataj 1992, 226).

Polege Prekmurja se je tkalstvo najdlje, še nekaj let po drugi svetovni vojni, ohranilo v Beli Krajini. Tkanje lahko v sodobnem svetu razumemo kot nadaljevanje zgodovinskega spomina. Tkanje je bilo predvsem žensko opravilo, v nekaterih razvitejših slovenskih pokrajinah (npr. Gorenjska) pa so bili tkalci moški (Bogataj 1999, 136-138).

Slika 6.7: Statve (Aleš Oman, Izdelava ročnih statev)

Vir: Sekcija za domačo in umetnostno obrt (2010).

Usnjar

Usnjar je »kdor se poklicno ukvarja z izdelovanjem in prodajanjem usnja« (SSKJ 1993-2005). Abecedni seznam poklicev navaja poklice usnjar z mineralnim strojilom, usnjar z rastlinskim strojilom in usnjarski mojster (Abecedni seznam poklicev 1971, 251). Standardna klasifikacija poklicev uvršča usnjarja med usnjarje/usnjarke, krznarje, izdelovalce krzna/krznarke, izdelovalke krzna. Naloga teh poklicev je pripravljanje kožuhov za izdelovanje oblačil in drugih predmetov in izdelovanje usnja iz surovih kož (SKP 2003, 227).

Usnjarji ali ledarji predstavljajo pomembno obrtno skupino z dolgoletno tradicijo. Osnova za to dejavnost je živinoreja, ki je dajala surovino, kožo, za izdelovanje raznih vrst usnja. Zaradi velikega števila usnjarskih delavnic, se je razvila industrija predelave kož. Pisni viri omenjajo usnjarstvo že v 16. stoletju, to so poročila o delovanju usnjarskega ceha v Trziču. V letu 1925 je na slovenskem ozemlju delovalo 149 usnjarn, kar pa je bilo manj kot leta 1880. Razlog je napredek tehnologije strojenja in povečanje proizvodnje v večjih usnjarnah in strojarnah. V

tistem času se pojavi pet velikih industrijskih usnjarskih obratov v Šoštanju, Slovenj Gradcu, Ljutomeru, Mokronogu in Trziču. Neposredni porabniki usnja so bili čevljarji pa tudi sedlarji in jermenarji (Bogataj 1992, 246).

Slika 6.8 : Kože v končni fazi obdelave

Vir: Gorenjski muzej (2010).

Kolar

Kolar, kot navaja Slovar slovenskega knjižnega jezika, je »kdor se poklicno ukvarja z izdelovanjem, popravljanjem lesenih delov vozov« (SSKJ 1993-2005). V knjigi Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 najdemo poklic kolar (Abecedni seznam poklicev 1971, 76). Standardna klasifikacija poklicev ta poklic uvršča med poklic mizarja oz. mizarke. Zapisano je, da tisti, ki opravljajo ta poklic, »izdelujejo, dekorirajo in popravljajo leseno pohištvo, kolesa ali druge lesene dele vozil, leseno opremo, vzorce, modele, in druge predmete, na primer pipe, lesene smuči, čevlje ali športne loparje in palice s pomočjo orodij ali lesnoobdelovalnih strojev« (SKP 2003, 222).

Kolarska obrt je bila neposredno povezana s kovaško, v mestih in trgih pa tudi s tapetniško (zlasti za opremo slovesnejših vozil). Domače kolarstvo je bilo močno razširjeno na Notranjskem zaradi velike potrebe po prevozu lesa iz gozdov na težkih vozovih. Uvajanje vozov je povezano z razvojem prevoznitva ali furmanstva, ki se je pri nas razvijalo od 15. stoletja (Bogataj 1989, 150). »Med najbolj znanimi izdelki naših kolarjev je bil večnamenski voz zapravljičček za nakupovalne, izletniške, vasovalne in svatbene namene« (Bogataj 1992, 242).

Pred nekaj leti je kazalo, da bo kolarsko rokodelstvo zamrlo, danes pa je v fazi oživljanja predvsem zaradi razvoja konjereje zlasti za športne, rekreativne in turistične namene. Tako je naraslo zanimanje za praznične vozove in kočije. Številna mesta so ohranila kočije za prevoz potnikov (t.i. fijakarji) zaradi turistične in splošne kulturne podobe trgov (Bogataj 1992, 242).

Redki kolarji, ki se še ukvarjajo s to obrtjo, s prikazovanjem delovnega postopka opravljajo vlogo živega muzeja, istočasno pa lahko navdušijo posameznike za kolarstvo (Bogataj 1999, 25).

Slika 6.9: Kolarska zbirka v Tehničnem muzeju Slovenije

Vir: Tehnični muzej Slovenije (2010).

Lajnar

Poklic lajnarja je po mnenju dr. Janeza Bogataja izumirajoč. Dejavnost lajnarjev je pomemben del slovenske kulturne dediščine, čeprav nastopajo le občasno na raznih prireditvah, sprejemih, festivalih ali turističnih dogodkih. Po besedah dr. Janeza Bogataja nam lajnarji »igrajo zgodovino«. Danes je v Sloveniji le nekaj lajnarjev, med njimi je najbolj znan Rastko Tepina. Čeprav je po mnenju etnološke stroke poklic lajnarja pomemben del slovenske kulturne dediščine, ga ministrstvo za kulturo ne šteje za deficitarnega (Ivelja, 2010).

V Standardni klasifikaciji poklicev nisem našla poklica lajnar. Sama bi ga uvrstila ali v skupino umetniški ustvarjalcev, poustvarjalcev/umetniških ustvarjalk, poustvarjalk ipd. med glasbenike/glasbenice (SKP 2003, 103) ali pa v skupino poklicev za kulturno, razvedrilno in športno dejavnost, kjer najdemo poklic zabavišni glasbenik/zabavišna glasbenica (SKP

2003, 145). Tudi v knjigi Abecedni seznam poklicev ni lajnarja, tako da bi ta poklic tudi v tej knjigi uvrstila med glasbenike (Abecedni seznam poklicev 1971, 50).

Slika 6.10: Lajnarji (drugi z leve je Rastko Tepina)

Vir: Dnevnik (2010).

Luknjač kartic

Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 navaja poklic luknjač kartic (Abecedni seznam poklicev 1971, 98). V Standardni klasifikacija poklicev (SKP 2003) pa ga nisem našla.

O tem poklicu so mi več povedali domači, saj imajo tak poklic, da so bili v preteklosti v stiku z luknjači kartic. Najpogosteje so ta poklic opravljale ženske. Gre pa za vnos različnih podatkov za obdelavo (plačilne liste, rojstni podatki, programske kode ...) na računalnik. Najprej je programer napisal program v programskem jeziku na papir («coding sheet»). Nato pa je luknjač kartic prepisal ta program s pomočjo teleprinterja na kartice ali trakove. Za vsak znak je bila posebna kombinacija luknjic. Kartice oziroma trakovi so bili nato pripravljene za prenos podatkov v računalnik preko čitalca kartic. Ta poklic je izumrl zaradi napredka v tehnologiji oziroma zaradi uporabe računalnika, saj danes programer direktno preko tipkovnice vnese vse podatke za program v računalnik.

Tehnični risar

Abecedni seznam poklicev iz leta 1971 navaja ta poklic (Abecedni seznam poklicev 1971, 236). Najdemo ga tudi v Standardni klasifikaciji poklicev (SKP 2003, 112). Kot tehnični risar na tem mestu ne poimenujem osebe, ki riše in pripravlja tehnične risbe, vendar osebo, ki prerisuje te risbe. Včasih je projektant s pomočjo pripomočkov kot so šestilo, ravnilo, tabla,

narisal risbo, skico ali načrt izdelave npr. stroja. Potem pa je nastopil risar. Njegova naloga je bila, da je to risbo prerisal s tušem na paus papir, saj bi se lahko svinčnik zbrisal. Danes projektanti rišejo s pomočjo računalnikov, tako da ni več treba vsake risbe prerisati s tušem.

7 SKLEP

»Svet je v zadnjih nekaj letih doživel več sprememb kot celi dve stoletji poprej, buren razvoj znanosti in tehnologije med drugim ustvarja tudi vse bolj potrošniško naravnano družbo. Mnoge vrednote se spreminjajo, nastajajo novi sodobni trendi in potrebe novodobnega človeka« (Jankovič in Balkovec 2009, 581).

Zaradi vedno večjih pritiskov svetovnega tržišča v zadnjih tridesetih letih je veliko organizacij začelo iskati načine, kako zmanjšati stroške delovne sile in povečati produktivnost. V Severni Ameriki in Evropi razvijajo delovne sisteme, v katerih je pomembna delitev dela, torej je delo razdeljeno na točno določene naloge, ki zahtevajo natančne spretnosti. Veliko študij poroča o različnih pozitivnih rezultatih takega dela, kot so izboljšana produktivnost, kakovost dela in motivacija. Po drugi strani pa nekatere študije ugotavljajo, da organizacije pogosto preoblikujejo delo s tem, da znižujejo delovno silo in s tem delavci nič ne pridobijo. Ko govorimo o učinkih reorganizacije dela na zaposlenega, se pogosto spregledajo zaposlitvene spremembe. Le ta pa so pomembne, da lahko razumemo spremembo dela in vedenje delavca zaradi spremembe (Bacon 2010, 2-3).

V zadnjih letih nas spremlja zelo hiter razvoj tehnologij na vseh področjih naših življenj. Nove tehnologije nam predstavljajo velike izzive, še posebno moramo dati velik poudarek uporabi teh novih tehnologij. Če tehnologijo uspešno vpletemo v naše poslovne procese in uporabimo čim več njenih prednosti, zagotovo s tem veliko pridobimo. Zmotno je misliti, da bo tehnologija že sama po sebi prinesla pozitivne spremembe. Na koncu je vedno odvisno od nas samih, kakšne rezultate bo prinesla nova tehnologija. Moramo biti pozorni, da tehnologijo pripravimo na novo okolje (Rant 2009, 1238).

Danes imam občutek, da nas tehnologija res spremlja na vsakem koraku in da veliko strojev zamenjuje ljudi. V velikih trgovskih centrih si že kar sami poračunamo izdelke, ki smo jih nakupili, torej lahko sklepamo, da čez nekaj časa sploh ne bomo več potrebovali prodajalcev oziroma prodajalk. V knjižnicah imajo že nekaj časa avtomate za izposajo in vrnitev gradiva, kar pomeni manj delovnih mest za knjižničarje in knjižničarke. Račune lahko plačujemo preko spleta, torej nam ni treba hoditi v banko. Pri takem dogajanju bi se morali vprašati, kam nas to pelje. Kateri sploh so poklici, ki jih tehnologija ne bo mogla nadomestiti?

Poklici ki bodo imeli v prihodnosti veliko prednost so tisti, ki vključujejo več interdisciplinarnih znanj s kombinacijo znanja različnih svetovnih jezikov. V današnjem globaliziranem svetu moramo biti za uspeh vedno pripravljene na nove ideje. V slovenskem gospodarstvu in s tem na trgu dela bodo strukturne gospodarske spremembe še naprej nižale obseg predelovalne industrije, višale pa obseg storitev (Žaler 2006).

Po napisanem v diplomski nalogi lahko mojo prvo hipotezo potrdim, torej zaradi tehnološkega razvoja res določeni poklici izumirajo. Človeško delo zamenjujejo stroji, vendar pa to ne pomeni, da bodo kmalu izumrli kar vsi poklici. Še vedno je treba te stroje upravljati. To pa pomeni, da potrebujemo nova znanja in s tem nove poklice, zato se vedno bolj poudarja pomen vseživljenjskega učenja.

Primeri poklicev oziroma domačih obrti, ki sem jih navedla v prejšnjem poglavju, pa mi pomagajo potrditi tudi mojo drugo hipotezo, da zaradi iskanja kulturne identitete danes vse bolj oživljamo poklice, ki so že v fazi izumiranja ali so celo že izumrli. Tehnologija je sicer te poklice res potisnila na stranski tir, vendar pa bodo zaradi različnih muzejev, turističnih organizacij, posameznikov, ki ohranjajo te obrti, tudi generacije za nami dobro poznale slovensko obrtno dediščino.

Na koncu diplomskega dela lahko ugotovim, da je demografija poklicev zares zelo široko področje. Sama sem se bolj osredotočila na tehnologijo in njene vplive na umiranje in nastajanje poklicev. Obstaja pa še toliko drugih družbenih dejavnikov, ki spreminjajo naše poklice, da bi lahko napisali še kakšno diplomsko delo. Demografija poklicev ima že bogato zgodovino, glede na to, kako hitro pa se spreminjajo trendi, pa sem prepričana da jo čaka tudi bogata prihodnost. Mislim, da bo v prihodnjih letih še naprej glavna tema pri raziskovanju vpliva tehnologije na spreminjanje poklicev, kdaj bo tehnološki razvoj dosegel svoj vrh. Torej ali za uporabo robotov in informacijske tehnologije pri proizvodnji sledi še kakšna stopnja, ali se bo razvoj ustavil. Ko so delavci začeli spoznavati mehanizacijo, gotovo niso mogli zagotovo napovedati, da bo čez določen čas proizvodnja temeljila na robotiki, tako mislim, da tudi danes ne moremo napovedati, kaj nas še čaka. Gotovo pa se bodo skupaj s tehnologijo, tako kot do sedaj, spreminjali tudi poklici.

8 LITERATURA

Abecedni seznam poklicev. 1971. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.

Bacon, Nick. 2010. The impact of organizational change on steelworkers in craft and production occupational groups. *Human relations* XX(X): 1-26.

Bogataj, Janez. 1989. *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

--- 1992. *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

--- 1999. *Mojstrovine Slovenije*. Ljubljana: Rokus.

Čakš, Aleš. 2005. *Kol'ko žbljev potrebuje?*. Dostopno prek: <http://www.ozs.si/prispevek.asp?IDpm=-1&ID=4936> (5. september 2010).

Čepin, Maja. 2001. Poklicna šola ni slepa ulica. *Dnevnik*, 19. november. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/12829 (25. avgust 2010).

Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin. Dostopno prek: <http://www.kamra.si/> (10. september 2010).

Dolenjski list. 2010. Oglarska kopa na Gorjancih. 9. september. Dostopno prek: http://www.siol.net/slovenija/lokalne_novice/dolenjska_in_posavje/2010/09/oglaraska_kopa_na_gorjancih.aspx (10. september 2010).

Evetts, Julia. 2003. The Sociological Analysis of Professionalism. *International Sociology* 18(2): 395-415.

Gorenjski muzej. Dostopno prek: <http://www.gorenjski-muzej.videofon.si/> (10. september 2010).

Haralambos, Michael in Martin Holborn 2001. *Sociologija – Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Ivelja, Ranka. 2010. Kdo vrti lajno in kdo jo ustavlja. *Dnevnik* (29. marec). Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/kultura/1042348497> (10. september 2010).

Jankovič, Anton in Janez Balkovec 2009. Pojem dela in zaposlitve nekoč, danes in v prihodnjih izzivih. V *Nove tehnologije, novi izzivi*, ur. Vladislav Rajkovič, Marko Ferjan, Tomaž Kern in Björn Paape, 580-588. Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede: Založba Moderna organizacija.

Jerovšek, Janez. 1982. *Mobilnost kadrov in gospodarstvo*. Ljubljana: Univerzum.

Kramberger, Anton. 1999. *Poklici, trg dela in politika: poklicni problem socialne države, empirični primeri iz Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- in Samo Pavlin. 2007. *Zaposljivost v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2009. Nemirni evropski trgi dela. Ljubljana: *Pedagoški inštitut*. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/25_09_nemirni_evropski_trgi_dela.pdf (10. september 2010).

Malačič, Janez. 1985. *Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile*. Ljubljana: DZS.

--- 2006. *Demografija – Teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Pavlin, Samo. 2007. *Vloga znanja pri profesionalizaciji poklicev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Rant, Živa. 2009. Nove tehnologije prinašajo nove izzive tudi pri poslovnih procesih. V *Nove tehnologije, novi izzivi*, ur. Vladislav Rajkovič, Marko Ferjan, Tomaž Kern in Björn Paape, 1237-1244. Univerza v Mariboru, Fakulteta za organizacijske vede: Založba Moderna organizacija.

Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela, zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana: Založba Krtina.

Sekcija za domačo in umetnostno obrt. Dostopno prek: <http://www.rokodelstvo.si/> (10. september 2010).

--- *umetnostno kovaštvo*. Dostopno prek: <http://www.rokodelstvo.si/dejavnost/kovastvo> (5. september 2010).

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1993-2005. Dostopno prek: ASP32 – pregledovalnik podatkovnih zbirk. Amebis d.o.o.

Standardna klasifikacija poklicev. 2003. Ljubljana: Založba Bonex.

Standardna klasifikacija poklicev. Metodološka pojasnila. Dostopno prek: <http://www.stat.si/klasje/klasje.asp> (17. avgust 2010).

Statistični urad Republike Slovenije. 2010. *Demografska podoba Slovenije, 2008*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=3278 (26. julij 2010).

Štarkl, Darija. 2007. *Poklicno izobraževanje in trg dela: ujemanje poklicnih in strokovnih nazivov s poklici*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, magistrsko delo.

Tehnični muzej Slovenije. Dostopno prek: <http://www.tms.si/> (10. september 2010).

Vigenjc. Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi. 2007. Dostopno prek: http://www.muzeji-radovljica.si/5m_kovaski/vigenjc7.html (10. september 2010).

Veliki splošni leksikon. 1993-2005. Dostopno prek: ASP32 – pregledovalnik podatkovnih zbirk. Amebis d.o.o.

Williams, Trevor I., Monty Finnston in Christopher Bissell. 1997. *Oxfordova enciklopedija izumov in tehnologij*. Ljubljana: DZS.

Westrum, Ron. 1991. *Technologies&Society – The Shaping of People and Things*. California, Wadsworth Publishing Company.

Wyatt, D. Ian in Daniel E. Hecker. 2006. Occupational changes during the 20th century. *Monthly Labor Review*, marec 2006: 37-57.

Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. Opis poklicev. Dostopno prek: http://www.ess.gov.si/ncips/cips/opisi_poklicev (9. avgust 2010).

Žaler, Jasna. 2006. Najperspektivnejši poklici v Sloveniji (1. del). *Moje Delo Revija*. Dostopno prek: <http://www.revija.mojedelo.com/karierni-razvoj/najperspektivnejši-poklici-v-sloveniji-1-del-642.aspx> (30. julij 2010).

--- 2007. Najperspektivnejši poklici v Sloveniji (2. del). *Moje Delo Revija*. Dostopno prek: <http://www.revija.mojedelo.com/karierni-razvoj/najperspektivnejši-poklici-v-sloveniji-2-del-625.aspx> (30. julij 2010).